

Utbildningsutvärdering

Forskarutbildningen

Teologiska fakulteten,

Uppsala universitet

2021

Bedömagruppens rapport

Innehåll

1. Inledande sammanfattning	2
1.1 Kvalitetshöjande åtgärder	5
2. Bakgrund.....	9
2.1 Utvärderad utbildning	9
2.1 Uppdrag.....	9
2.2 Bedömagruppens sammansättning.....	10
2.3 Utvärderingsaspekter	10
2.4 Genomförande	11
3. Bedömning: centrala aspekter	12
3.1 Samverkan och samarbete	12
3.2 Utbildningens bidrag till vidare meritering	17
3.3 Internationalisering	19
3.4 Likvärdighetsaspekter	23
3.5 Förhållandet mellan tradition och förändring i utbildningen	25
4. Sammanfattning	35
4.1 Samverkan och samarbete	35
4.2 Utbildningens bidrag till vidare meritering	37
4.3 Internationalisering	38
4.4 Likvärdighetsaspekter	41
4.5 Förhållandet mellan tradition och förändring i utbildningen	43
5. Referenser	46

1. Inledande sammanfattning

Bedömargruppen har identifierat fem utvärderingsaspekter som de i rapporten resonerar om:

- Samverkan och samarbete inom och mellan FU-ämnen, i relation till fakulteten, universitetet och till externa partners,
- Utbildningens bidrag till vidare meritering
- Internationalisering
- Likvärdighetsaspekter
- Förhållandet mellan tradition och förändring i utbildningen

Bedömargruppen har inte utvärderat varje enskilt FU-ämne separat. Orsaken är dels att detta hade krävt mer material och mer resurser, dels att de centrala utmaningarna finns på tvärs av ämnena.

Resultatets viktigare komponenter är sammanställda i rapportens avslutande sammanfattning (4). I denna första inledande sammanfattning (1.) summeras kort de *styrkor* inom FU som bedömargruppen valt att lyfta fram i 3.1–4. Här noteras även några av de frågeställningar bedömargruppen lämnar vidare för vidare samtal vid fakulteten (3.5). I nästa avsnitt (1.1) anges rapportens *utvecklingsområden* (från 3.1–4).

Inledningsvis vill vi notera att forskarutbildningen sker i en miljö som kontinuerligt inspireras av aktiv och bred forskning på hög vetenskaplig nivå och vilar på en genomtänkt – stabil och flexibel – samverkan mellan fakulteten och dess FU-miljöer. Fakultetens uttalade ambition att vara ett aktivt stöd i processen ”från lovande forskare till duktig forskare” är framgångsrik beträffande de många slags samarbeten om FU som sker internt och med externa partners. De organisatoriska förändringarna har inneburit ett större kollegialt ansvar för FU. Flertalet lärare är involverade och samarbetena mellan disciplinernas lärare och doktorander över ämnesgränserna ökar. Den gemensamma antagningsprocessen uppfattas som transparent och rättssäker. De disciplinbaserade samverkansformerna med nationella och internationella forsknings- och forskarutbildningsnätverk, inte minst de svenska och nordiska forskarskolorna, fungerar som viktiga partners. Doktoranders engagemang i fakultetens gemensamma FU-arbete är påtaglig.

Vi uppmanar fakulteten till att slå vakt om framför allt följande:

Beträffande *samverkan och samarbete* (3.1) möter doktoranderna i forskarseminarierna interaktionen mellan olika perspektiv från ämnets egen bredd och, nu oftare, i dialog med perspektiv från andra discipliner, och tillsammans med tidigare doktorander som företräder det omgivande samhället. Generellt skapar de nya forskarseminarierna större och mera dynamiska utbildningsmiljöer för doktoranderna. Det finns en uttalad ambition att de ämnesöverskridande

seminariernas fokus ska ligga på den enskilda doktorandens behov, i första hand avhandlingsprojekt. Nationella och internationella gäster till forskarseminarierna är ett uppskattat inslag. "Språkpolycyn" underlättar de internationella doktorandernas deltagande.

Kursplanerna är flexibla, litteraturlistor och examinationsformer tar hänsyn till varierande förutsättningar. Examinationen är öppen för att doktoranden kan komplettera de individuellt utformade läskurserna med aktivt deltagande i externa seminarier, konferenser, sammanställande av publikationer, övning i att skriva forskningsansökan, och liknande kompetenshöjande verksamheter. Introduktionskursen ger inblick i fakultetens olika FU-ämnen. Kursernas ämnesövergripande övnings- och färdighetsmoment inom framför allt ämnesdidaktik, pedagogik och vetenskapskommunikation är uppskattade inslag i utbildningen.

Handledningen involverar ofta en extern biträdande handledare och externa granskare kan anlitas i slutfasen av avhandlingsarbetet. De flesta discipliner har goda förutsättningar för att rekrytera externa forskare och doktorander till sina miljöer, vilka kan fungera som extra stöd för doktoranderna.

Beträffande utbildningens bidrag till *vidare meritering* (3.2) rustas doktoranderna huvudsakligen för en akademisk karriär. Den pedagogiska meriteringen planeras tidigt och doktoranderna erbjuds mentorskap och träning för att klara kommande krav. För att stärka doktoranderna i den pedagogiska meriteringen erbjuds introduktionsdagar för nya lärare, mentorskap och pedagogiska dagar där deltagarna får intyg för deltagande.

FU innehåller även moment som förbereder för arbetsmarknaden *utanför* universitetsvärlden. Ett exempel är insatser för att kommunicera forskning, dels genom utbildning, dels genom att stimulera doktorander att exempelvis vara redaktör för en tidskrift. Doktoranderna uppmuntras även att göra mindre symposier eller workshops, vilka tillgodoräknas som kurs alternativt ger förlängning av anställningen.

Även sett ur ett karriärperspektiv tjänar forskarseminariet väl. Här möter doktoranderna alumner från olika delar av samhället och rustas för samtal i olika miljöer. Karriärdagar har utvecklats för att möta eventuella framtida arbetsgivare utanför universitetsvärlden.

Internationalisering (3.3) utgör en central komponent i FU. Omfattande internationella inslag förekommer inom utbildningen exempelvis inom de olika forskarskoleverksamheter som flera FU-ämnen är involverade i. Kurslitteraturen har en internationell prägel. Internationella forskare deltar i seminarier, kurser och workshops, och som externa handledare. Internationella post docs inbjuds till karriärdagar för att presentera hur man ansöker om en sådan position.

Doktoranderna upplever att de får stort stöd för att ingå i internationella nätverk och forskningsmiljöer och forskarskolor. De uppmuntras att delta i internationella konferenser och där presentera sina egna projekt. Vid ämnesseminarierna får de förbereda sig genom att presentera sina "papers". Doktoranderna kan också tillgodoräkna sig presentationer vid konferenser som en form av kursexamination. Doktorander som deltagit i arrangerandet av workshops och konferenser breddar sin meritering. Fakulteten erbjuder medel för att delta i konferenser och även för att vistas utomlands under kortare perioder. Doktoranderna ges möjlighet att ansöka om medel för språkgranskning för att kunna publicera sina arbeten i internationella tidskrifter eller konferensvolymmer.

Som lärare vid fakultetens internationella masterprogram och vid andra kurser inom GU ges både doktorander med svenska som förstaspråk och doktorander som ännu inte har lärt sig svenska möjlighet att undervisa på engelska.

Det råder stor öppenhet för att rekrytera internationella studenter. Fakulteten har i sin *Språkpolicy* beslutat att verksamheten vid forskarseminarierna ska präglas av språklig flexibilitet och på sätt främja ickesvenskspråkiga doktoranders färdighetsträning i svenska. Samtidigt ska svenska bevaras som akademiskt språk. Doktorander som inte behärskar svenska uppmuntras att gå kurs i akademisk svenska, kursen bekostas av institutionen.

Centrum för forskning om religion och samhälle (CRS) med sin internationella verksamhet utgör också en ingång för doktoranderna att knyta internationella kontakter. Genom Centrums för mångvetenskaplig forskning om rasism (Cemfor) verksamhet ges doktorander med relevant forskningsinriktning möjlighet att möta internationella gäster och delta i internationella konferenser som Cemfor arrangerar.

Beträffande *likvärdighetsaspekter* (3.4) gäller främst vad som kännetecknar fakultetens FU generellt. Doktoranderna är övervägande högst positiva till arbetsmiljön och de lyfter särskilt fram seminariekulturen och handledningen som viktiga bidrag. Handledningen beskrivs som strukturerad och regelbunden, och den hjälper doktoranderna att planera sin utbildning steg för steg. Till grund för medarbetarsamtalen ligger varje doktorands individuella studieplan (ISP). Seminarierna beskrivs som lärorika, inbjudande och tillåtande, och det uppskattas att doktorandernas texter ges företräde. Här skolas doktoranderna i den akademiska seminariekulturen och får värdefulla kommentarer när de lägger fram texter. Samtalsklimatet anses i allmänhet vara stöttande och det är givande att få inblickar i olika ämnen.

Institutionstjänstgöringen omtalas också i positiva termer, särskilt eftersom den kan utgöras av olika uppdrag såsom ämnesassistans, undervisning och representation. Doktoranderna får betydande stöd

i undervisningen med tillgång till pedagogiska mentorer, extra timmar för att förbereda sig inför nya kurser, möjlighet att utveckla sin pedagogiska färdighet under särskilda temadagar, samt tillåtelse att inkludera flera kurser i högskolepedagogik i sina kurspaket.

I rapportens avslutande avsnitt, *förhållandet mellan tradition och förändring i utbildningen* (3.5), identifieras olika dilemman och logiker som fakulteten kan använda vid sin fortsatta interna diskussion om forskarutbildningens framtid.

Av den rikhaltiga dokumentationen och intervjuerna framkommer olika och till viss del motstridiga hänsynstaganden, praktiker och ideal. Olika heter kan relateras till de förändringar som har skett internationellt under de senaste decennierna. De lokala förändringarna och diskussionerna är alltså påverkade av *generella trender*. FU är inte längre en ren akademisk verksamhet, utan en *strategisk resurs* i kunskapssamhället. Förhållandet mellan starka akademiska traditioner å ena sidan och internationella förändringar å den andra kan förstås som två samtidiga logiker som skapar olika dilemman.

Vi pekar på fyra karaktärsdrag i *omorienteringen* av FU generellt: den dominerande mästare–lärling-modellen fasas ut, fokus skiftar från avhandling och disputation som slutprodukt till FU som en process, FU kännetecknas av en ökande grad av regleringar, generella kriterier, rättigheter och plikter och allmänna procedurer, samt synen på forskning som en individuell respektive en kollektiv verksamhet. Mot denna bakgrund avslutas rapporten med tre aktuella problemkomplex:

1. Institutionell styrning visavi professionens autonomi
2. Utbildning till forskare eller mer än det?
3. Forskning som individuell visavi kollektiv verksamhet.

1.1 Kvalitetshöjande åtgärder

Rapporten noterar följande *utvecklingsområden*:

Beträffande *samverkan och samarbete* (3.1) är det angeläget att motverka att de större seminariemiljöerna upplevs som "spretiga, tunga och stressande". Vi rekommenderar att omfånget på det material som läggs fram begränsas, att doktoranden själv tydligt för fram specifika frågor till seminariet och diskuterar synpunkterna tillsammans med handledarna. Det relativt låga antalet doktorander i varje ämne är en framtida utmaning. Samseminarier och forskarskolor kan i högre grad användas konstruktivt för att motverka "ensamheten" i den lilla gruppen aktiva doktorander ämnet. Samtidigt bör handledarna beakta vad det ökade utbudet av interna och externa seminarier tillsammans med forskarskolor och konferenser innebär för att aktivt kunna minska det som

doktoranden kan uppleva som "överbelastning". Det är angeläget att doktoranden får hjälp i den ofta svåra avvägningen mellan skrivtid, kursläsning och seminarieaktivitet. Vi rekommenderar fakulteten att finna lämpliga former för att sprida kännedom om aktuella avhandlingsprojekt och vilken aktuell fas de befinner sig.

Då kursexamination inom forskarseminariets ram blir vanligare är det angeläget att *forskarseminariet* i andra avseenden fortsatt kan fungera som en högt ansedd "examinationsfri zon". De nya seminarierna förefaller att öka arbetsbördan även hos den enskilda läraren, vilket riskerar att reducera den egna forskningstiden, dvs. den viktigaste förutsättningen för ett *forskarseminarium*. Vi uppmuntrar också fakulteten till att finna attraktiva former för kortare vistelser för externa doktorander och forskare vid ämnesmiljön och därmed forskarseminarierna.

Beträffande handledningen finner vi det speciellt angeläget att fakultetsledningen stimulerar en diskussion inom lärarkollegiet om avvägningen mellan att engagera externa biträdande handledare och de interna lektorernas rimliga önskemål om sådan formell medverkan i ämnets FU.

Det ökade inslaget av färdighetstränande moment inom kursläsningen skapar förutsättningar för utökad samverkan mellan FU-ämnena. I enlighet med önskemål vid intervjuerna vill vi betona att de ämnesspecifika momenten inom kursläsningen inte bör reduceras. Förmågan att tillgodogöra sig vetenskapligt avancerade texter inom den egna disciplinen är förutsättningen för att själv kunna formulera sig på ett kunnigt och precist sätt. Vi noterar också att de praktiska tränings- och färdighetsmomenten kan leda till att handledaren får en dubbel roll – och därmed oklar roll som examinator.

Kursstrukturen ger utrymme att läsa fritt valda kurser tillsammans med forskarstuderande i andra ämnen vid andra fakulteter. Momenten om 7,5 hp. kan dock vara ett besvärligt format för att dra nytta av detta externa kursutbud. En kartläggning av externa kurser skulle kunna ge anledning till en reformering av den egna kursdelen i detta avseende.

Rörande antagningsprocessen noterar vi de utmaningar beträffande rekrytering och inkludering av internationella doktorander som omnämns i självvärderingar och intervjuer. Det är olyckligt om egna och andra skandinaviska studenter upplevs ha ett försteg genom sin kännedom om seminariemiljön och sin närhet till potentiella handledare. Det råder olika praxis bland ämnena beträffande möjligheten att i forskarseminariet få lägga fram sin projektplan inför ansökan. Det är därför angeläget att praxis inte kan tolkas som orättvis för enskilda sökande, exempelvis från ett annat lärosäte. Även den ibland oklara och inte helt konsekventa tillämpningen av relevanskriteriet vid rangordningen kan av externa sökande uppfattas som att de befinner sig i underläge.

De öppna utlysningarna kan komma att hota nyrekryteringen till enskilda discipliner. Fakulteten bör därför söka lämpliga former för riktade utlysningar för att framöver kunna behålla sin ämnesmässiga bredd.

Vi uppmuntrar också fakulteten att intensifiera sitt arbete, i samverkan med andra lärosäten, med att tillsammans med externa aktörer inom teologisk utbildning och forskning rekrytera "industridoktorander".

Rörande aspekten *vidare meritering* (3.2) noterar vi följande utvecklingsområden. (a) Träning i att kommunicera utanför det akademiska språket; d v s att nå olika grupper i samhället, alltifrån politiker till människor i olika utsatta miljöer. (b) När det gäller pedagogisk meritering och förmågan att kommunicera forskning är språkfrågan central för att rusta doktoranderna för framtida karriär både inom och utanför universitet och högskolor. De internationella doktoranderna kan se svårigheter i att utnyttja möjligheten att möta externa skandinaviska arbetsgivare. (c) Alumner på olika positioner i samhället kan användas ytterligare för att tydliggöra möjliga positioner utanför universitetet. Deltagandet av alumner vid forskarseminarierna kan ytterligare förstärkas för att exemplifiera alternativa karriärvägar, inom och utanför akademien (och dess administration). (d) De uppskattade karriärdagarna kan utvecklas, förutom när det gäller språkfrågan, också i mångfald vad gäller externa arbetsgivare. Fakulteten har ett brett nätverk också genom de centra som man driver eller deltar i. För att ytterligare förbereda och stärka doktoranderna kan dessa kontakter utnyttjas i än högre grad.

Beträffande *internationalisering* (3.4) noterar vi att FU genomsyras av en mycket hög medvetenhet om betydelsen av att ligga i framkant såväl nationellt som internationellt. De verksamheter och strävanden som förekommer angående det internationella engagemanget är föredömligt. Däremot finns det indikationer på att utvecklingen av dessa internationella verksamheter är olika i de olika FU-ämnena. Av denna anledning ställer vi oss bakom det önskemål som framförts i några av intervjuerna om att genomföra en eller flera ämnesgemensamma seminarier/workshops för att inspireras av varandras internationella verksamheter och diskutera hur internationaliseringen kan vidareutvecklas, exempelvis genom frågeställningar som rör konsekvenserna av ämnessammanslagningen, doktorandernas förståelse av och kännedom om internationell forskning, inrättande av internationella forskarskolor, inbjudande av utländska doktorander, doktoranders utlandsvistelse, inbjudande av externa/internationella gästföreläsare på kurser, upprätthållande med tidigare doktorander med post docs samt doktoranders publicering i internationella tidskrifter.

En annan aspekt av internationaliseringen som behöver vidareutvecklas är rekrytering av såväl som stöd för internationella studenter. Medvetenheten om dessa frågor är hög vid fakulteten och det påbörjade arbetet med att ta fram riktlinjer måste fortsätta. Det gäller hur man kan nå ut till

presumtiva doktorander och bredda den internationella rekryteringen. Bland annat bör man följa upp effekter angående detta av de internationella masterprogrammen. Det gäller vidare att se till att dessa doktorander inte missgynnas i bedömning av förkunskaper eller projektbeskrivningar i antagningsprocessen. Vid sidan av de riktlinjer som nu finns för språk, behövs riktlinjer för hur dessa doktorander kan introduceras till den svenska akademiska kulturen och ges stöd för kontakter med olika myndigheter. Det räcker emellertid inte med riktlinjer: "institutionen/fakulteten behöver bli bättre i fråga om integrationen av internationella doktorander genom en större satsning på språklig och social inkludering" (Institutionens självvärdering).

Även när det gäller externa handledare ställer vi oss bakom det institutionen påtalar i sin självvärdering, att "institutionen behöver skapa rutiner som garanterar stabiliteten i fråga om internationella externa biträdande handledare".

Vidare ser vi några mindre åtgärder som fakulteten och dess FU-ämnen kan överväga. Det gäller att se över om det går att (a) införa i alla ämnens ASP att presentationer vid internationella konferenser kan gälla som en examinationsform, (b) att införa gemensamma regler för alla ämnen för hur doktoranders insatser vid arrangerandet av workshops, konferenser och liknande kan räknas som institutionstjänstgöring, samt (c) ge doktorander möjligheter att ansöka om medel för att bekosta open access, vilket i dag är en vanlig kostnad vid internationell publicering.

Beträffande utvecklingsområden knutna till aspekten *likvärdighet* (3.4) nämner rapporten följande. Engelskspråkiga doktorander har svårare att få undervisa i sin institutionstjänstgöring och de riskerar därmed att gå miste om en betydande merit. Även under de så kallade karriärdagarna kan det vara svårt för engelsktalande doktorander att tillgodogöra sig informationen. När seminarier genomförs på svenska förlorar internationella doktorander med otillräckliga språkkunskaper viktig kunskap.

Den stora utmaningen är att skapa fungerande forskarmiljöer för de små ämnena. Doktoranderna i dessa ämnen riskerar att gå miste om både vetenskapliga utvecklingsmöjligheter och social miljö. Fakulteten har genomfört olika strategier för att främja samarbeten mellan ämnena, exempelvis ämnesöverskridande seminarier, doktorandluncher, sociala aktiviteter efter arbetstid samt att doktorander uppmuntras att tillbringa en termin vid annat lärosäte utomlands. Doktoranderna skulle gärna ha ännu fler möjligheter att skapa nätverk för att ytterligare lägga en grund för breddade kontakter.

Doktoranderna uppskattar den akademiska skolning som kurspaketet ger, men betonar att den höga andelen kurspoäng kan kräva en pragmatisk syn på vad som ska vara poänggrundande. En del av den pragmatiska hållningen är möjligheten att forma egna läskurser som ger direkt utdelning i avhandlingsarbetet. Dock finns det skillnader mellan ämnena i antal obligatoriska kurser och vad som

räknas som giltig examination, även om den allmänna studieplanen från 2020 har skapat en mer likformad ordning. För att undvika bristande likvärdighet mellan ämnena bör fakulteten formulera riktlinjer för examinationer och hur många högskolepoäng de ska innehålla, utan att doktorandernas möjlighet till flexibla kurser tar skada.

Beträffande antagningsprocessen bör fakulteten se över behovet av att reglera hur studenter som söker doktorandtjänst kontakter presumtiva handledare. När studenter måste ha en möjlig handledares godkännande blir det lättare för de som har utbildat sig inom Universitetet och knutit kontakter där, medan studenter från andra lärosäten, och särskilt internationella studenter, kan mena sig förfördelade av kravet på att en sådan kontakt ska vara etablerad från början.

Doktoranderna kan känna viss osäkerhet om vilka kriterier som ska uppnås för att ett steg i lönetrappan ska ske. För att minska oro för godtycklighet bör fakulteten säkerställa att det finns tydliga riktlinjer och samförstånd mellan handledare.

Angående närvaroplikten arbetar fakulteten aktivt för att skapa en givande studiesocial miljö och det är tydligt att fakulteten har infört närvaroplikten för att säkerställa likvärdiga villkor för doktoranderna. De doktorander som har möjlighet att uppfylla kravet på närvaro uppskattar också de många informella samtal som den höga närvaron medför. Det påpekas också att de problem som internationella doktorander upplever blir mindre när de ingår och deltar aktivt i den studiesociala miljön. Det finns dock en oro kopplad till närvaroplikten. Det verkar i dagsläget vara oklart hur mycket närvaro som krävs, om närvaro kontrolleras, och om vilka konsekvenserna blir om en doktorand under en period inte förmår uppfylla kravet. Fakulteten bör klargöra hur närvaroplikten ska tolkas när doktorander inte kan närvara på arbetsplatsen i tillräckligt hög grad.

2. Bakgrund

2.1 Utvärderad utbildning

Bedömarpanelen har utvärderat utbildningen på forskarnivå vid Teologiska fakulteten, Uppsala universitet.

2.1 Uppdrag

Det uppdrag som givits bedömargruppen består av att göra en bred värdering av olika aspekter i forskarutbildningen vid Teologiska fakulteten. Medlemmarna i bedömargruppen har tolkat det som att det står dem fritt att tematisera de förhållanden de värderar som de mest väsentliga.

Samtidigt har fakulteten uttryckt önskemål om att få följande teman särskilt belysta:

- samverkan/samarbeten mellan ämnen: hur fungerar det? hur kan det utvecklas? – också i relation till hela organisationen inklusive Samrådet för forskning och forskarutbildning,
- möjligheter att utveckla utbildningen i relation till andra enheter/delar av Uppsala universitet,
- internationalisering och
- likvärdighet mellan ämnen, lika villkor – framför allt förutsättningar för doktorander med olika bakgrund (kön, nationalitet, utbildning etc.) att genomföra utbildningen.

2.2 Bedömargruppens sammansättning

Bedömargruppen utsågs vid fakultetsnämndens sammanträde den 27 april 2021. Den består av följande medlemmar:

Geir Afdal, professor, MF vitenskapelig høyskole

Ann Fust, f.d. rådsdirektör, Vetenskapsrådet

Ida Hughes Tidlund, FD, doktorandrepresentant

Caroline Liberg, professor, Uppsala universitet

Fredrik Lindström, professor, Lunds universitet

Det utsågs vid detta sammanträde ingen ordförande i gruppen. Av den anledningen har gruppen praktiserat ett kollektivt ledarskap.

2.3 Utvärderingsaspekter

Bedömargruppen har i sitt arbete identifierat fem utvärderingsaspekter som de önskar belysa i särskild ordning. Dessa är:

- Samverkan och samarbete inom och mellan FU-ämnena, i relation till fakulteten, universitetet och till externa partners
- Utbildningens bidrag till vidare meritering
- Internationalisering
- Likvärdighetsaspekter
- Förhållandet mellan tradition och förändring i utbildningen

2.4 Genomförande

Bedömargruppens arbete baseras på dels av fakulteten tillställda dokument, dels gruppintervjuer genomförda under ett platsbesök den 17 – 19 november.

Dokumenterna kan grupperas i 6 grupper. Den första gruppen av dokument innehåller Teologiska fakultetens verksamhetsberättelser från 2015 till och med 2020. Den andra gruppen består av självvärderingar och program för de högre seminarierna inom de olika ämnena, samt den teologiska institutionens självvärdering, riktlinjer för språkanvändning och personalredovisning. Den tredje gruppen omfattar texter angående Projekt 2020. Den fjärde typen av dokument är allmänna studieplaner för de olika ämnena (gamla och nya). Den femte typen rör individuella studieplaner, totalt 33 planer, samt översikter över doktorander från 2015 – 2021. Den sjätte och sista typen dokument är av olika slag till exempel program för handledarkollegier, översikter över doktorander och handledare och redovisning från alumnundersökningen 2021.

Den andra typen av material som bedömargruppen använt i sin utvärdering är sju intervjuer som genomfördes under ett tre dagar långt platsbesök vid fakulteten i Uppsala, 17 – 19 november. Intervjuerna genomfördes som gruppintervjuer med två till sju deltagare. I intervjuerna mötte bedömargruppen en grupp med nuvarande doktorander, en grupp med alumner, en grupp med representanter för fakultetsledningen, institutionsledningen samt ansvarig för forskarutbildningen samt fyra grupper med handledare och seminarie- och kursansvariga. Alla intervjuerna varade i ca en och en halv timme. Bedömargruppen ställde frågor rörande de centrala temana, men i det stora hela hade intervjuerna karaktären av samtal i vilka deltagarna kunde reflektera fritt över sina erfarenheter av forskarutbildningen, samt diskutera olika utmaningar, styrkor och svagheter. Intervjuerna spelades inte in, utan alla medlemmarna i bedömargruppen förde var och en sina anteckningar under samtalens gång.

Metoden bedömargruppen använt hänger nära samman med underlaget. Tidigt i processen satte sig bedömargruppens medlemmar in i den stora mängden dokument. Ungefär en månad före platsbesöket hölls ett digitalt möte med bedömargruppens medlemmar och studierektor och utbildningsledare för forskarutbildningen. Under platsbesöket hade bedömargruppen enskilda möten och samtal i vilka dokument och de successivt genomförda intervjuerna tolkades och diskuterades. Utgångspunkt och grund för dessa diskussioner var det uppdrag som givits av fakulteten. Bedömargruppen har inte utvärderat varje enskilt forskarutbildningsämne separat. Orsaken är dels att detta hade krävt mer material och mer resurser, dels att de centrala utmaningarna finns på tvärs av ämnena.

3. Bedömning: centrala aspekter

3.1 Samverkan och samarbete

Här kommenterar vi samverkan och samarbete i vid mening: inom och mellan ämnen, i relation till fakulteten, universitetet och till externa partners.

Styrkor

Förutsättningar för alla relevanta och kvalitetsdrivna former av interna och externa samarbeten inom FU är självfallet en utbildningsmiljö som kontinuerligt inspireras av aktiv och bred forskning på hög vetenskaplig nivå. En sådan miljö är också summan av flera inblandades ansvar och utgår från en genomtänkt – stabil och flexibel – samverkan mellan fakulteten och dess FU-miljöer. Enligt vår bedömning är fakultets- och institutionsledningens uttalade ambition att vara ett aktivt stöd i processen ”från lovande forskare till duktig forskare” framgångsrik beträffande de många slags samarbeten om FU som sker internt och med externa partners. Generellt noterar vi att FU bedrivs på basis av noga övertänkta avvägningar mellan den gemensamma och den individanpassade utformningen av utbildningen. I detta avseende stämmer också praxis överens med teorin, dvs. styrdokumentens mål bekräftas av intervjuerna. Inledningsvis vill vi också notera fakultetens framgångsrika stöd till de disciplinbaserade samverkansformerna med nationella och internationella forsknings- och forskarutbildningsnätverk, inte minst de svenska och nordiska forskarskolor som regleras genom avtal. De fungerar som viktiga partners när det gäller seminarieverksamhet och handledning. I samband med intervjuerna framhölls även att forskarskolorna, som kan inkludera studenter på avancerad nivå, erbjuder goda rekryteringsmiljöer för fakultetens FU.

Framför allt vill vi framhålla doktorandernas engagemang i fakultetens gemensamma FU-arbete. Exempelvis uppmuntras doktoranderna att medverka vid utformandet av de återkommande Karriärdagarna, och de deltar fortlöpande i den pedagogiska planeringen av GU i olika forum, både formellt och informellt – i intervjuerna nämner doktoranderna sin medverkan i ”levande pedagogiska samtal på arbetsplatsen”. Det finns goda fakultetsgemensamma rutiner för att skola in doktoranderna i undervisningen och tillsammans med övriga lärare deltar de under utbildningen också i ämneskollegiernas pedagogiska planering. Vidare stimuleras de att medverka i internationella konferenser och vid utgivning av vetenskapliga publikationer. Doktoranderna har för dessa engagemang tillgång till ekonomiskt och annat praktiskt stöd, såsom tillgodoräkning av sådant arbete inom kursdelen eller i form av institutionstjänstgöring (förlängning). I intervjuerna framhåller doktoranderna arbetsplatsen som en kreativ miljö och närheten till och engagemanget från institutionsledningen. Här omnämns speciellt medarbetarsamtalen, vilka årligen följs upp av en anonymiserad sammanfattning som diskuteras i handledarkollegiet. Man betonar också arbetet med

och uppföljningen av den individuella studieplanen (ISP), som även från doktorandhåll oftast uppfattas som "ett levande dokument". Vi vill också notera att fakultetens doktorander under utbildningen, bland annat genom studerandefackligt arbete över ämnesgränserna, får god kännedom om hur universitet fungerar på sina olika nivåer.

Anmärkningsvärt är att intervjuerna bekräftar att de organisatoriska förändringarna inneburit en positiv förskjutning i riktning mot större kollegialt ansvar för FU, i enlighet med fakultetsledningens ambition. Nu involveras andra lärare än ämnesföreträdarna inom respektive disciplin. Nu ökar också samarbetena mellan disciplinernas lärare och doktorander över ämnesgränserna. Även den ämnesmässiga samverkan som sker vid antagningen till FU uppfattas genomgående som transparent och rättssäker genom fakultetens anvisningar, mall för bedömningar, tidsplan och övrig skriftlig information.

I det följande summerar vi våra övriga kommentarer under *forskarseminarierna, kursläsningen och handledningen*.

Forskarseminarierna nämns återkommande i intervjuerna som centrala för kvaliteten i FU. Dessa är naturligtvis i sig en form för samverkan där doktoranden möter interaktionen mellan olika perspektiv från ämnets egen bredd och, nu oftare, i dialog med perspektiv från andra discipliner. Inte sällan berikas seminariemiljön av tidigare doktorander som för närvarande företräder det omgivande samhället. Seminariekulturen kan betecknas som "konstruktiva samtal", "god labbmiljö" och liknande. Den fostrar originalitet och är identitetsskapande. Seminariernas stabilitet möjliggör strukturerade samarbeten och de kan inkludera enskilda doktorander från andra ämnen.

Doktorandernas avhandlingsprojekt anges som prioriterade vid planering och genomförande. Sammanslagningarna av seminarier har uppenbarligen fungerat bra i flertalet ämnen. Visserligen kan både doktorander och lärare poängtera att det är angeläget att "hitta sin identitet i den nya breda mångdisciplinära miljön", att de nya seminarierna ibland upplevs som "spretiga och tunga", och att större texter från ett annat ämne kan innebära ett stressmoment speciellt för doktoranderna, samt att diskussionen av de egna texterna ibland kan upplevas som yttlig. Men generellt skapar de nya forskarseminarierna större och mera dynamiska utbildningsmiljöer för de forskarstuderande genom en välkommen breddning av den teologiska och religionsvetenskapliga kompetensen. De förefaller även underlätta samseminarier med andra ämnen. Det finns en uttalad ambition inom de flesta ämnen att de ämnesöverskridande seminariernas fokus ska ligga på den enskilda doktorandens behov, i första hand avhandlingsprojekt. Nationella och internationella gäster till forskarseminarierna är ett uppskattat inslag, liksom samarbetena med de nationella och nordiska forskarskolorna. Den mångvetenskapliga forskningen är karakteristisk för verksamheten vid Centrum för forskning om

religion och samhälle (CRS) med dess ambition att "i FU bygga in denna form av excellens" och ge doktoranden "interdisciplinära färdigheter". Seminariekulturen är här specifikt inriktad på samverkan också med aktörer utanför akademien. Inte minst med tanke på denna erfarenhet är det angeläget att framöver behålla detta och andra centrums organisatoriska koppling till institutionen. Vidare underlättar Språkpolicyn inkludering av internationella doktorander i forskarseminariernas samtal. Men engelskan är likväl ett "främmande" språk för den majoritet som tänker och skriver mer precist och nyanserat på sitt modersmål (som kan vara annat än svenska). Därför behöver språkfrågan också fortsättningsvis aktualiseras och tillämpas flexibelt. Avslutningsvis: flera medarbetare framhåller att forskarseminariet bildar en fungerande ram runt kursläsandet inom FU.

Kursläsningen. – Också här överensstämmer praxis med teorin. Kursplanerna är flexibla och ger utrymme för progression. Litteraturlistor och examinationsformer tar hänsyn till varierande förutsättningar när det gäller förkunskaper och andra individuella bakgrunder. Examinationen är öppen för att doktoranden kan komplettera de individuellt utformade läskurserna med aktivt deltagande i externa seminarier, planering av konferenser, sammanställande av publikationer, övning i att skriva forskningsansökan, och liknande kompetenshöjande verksamheter. Kursplanerna bör alltså inte, framhåller man ofta i intervjuerna, styras hårdare i en fakultetsgemensam riktning. Vidare ger introduktionskursen en uppskattad inblick i fakultetens olika FU-ämnen. Också omtyckta är kursernas ämnesövergripande övnings- och färdighetsmoment inom framför allt ämnesdidaktik, pedagogik och vetenskapskommunikation. I sammanhanget nämns ofta att generella ämnesövergripande metodiska färdigheter redan tränats på fakultetens egna mastersprogram och att externt rekryterade doktorander också har dessa förkunskaper.

Handledningen omnämns, efter forskarseminarierna, i intervjuerna som FU:s viktigaste moment. Det forskningsmässiga samarbetet mellan doktorand och huvudhandledare lyfts ofta fram av dem båda, men också den parvisa handledningen som involverar den biträdande handledaren anses fungera väl. De två handledarna utses utifrån doktorandens behov, som regel med hänsynstagande till den traditionella kombinationen av generell kompetens och specialkompetens. Vidare har fakultetsledningen rutiner för att engagera externa granskare i slutfasen av avhandlingsarbetet. Avslutningsvis vill vi bland styrkorna framhålla att de flesta discipliner har goda förutsättningar för att rekrytera externa forskare och doktorander till sina miljöer. De förstnämnda fungerar inte sällan som extra stöd för doktoranderna.

Utvecklingsområden

Först och främst vill vi uppmana till att slå vakt om det vi ovan lyft fram bland styrkor inom samverkan och samarbete. Självvärderingar och intervjuer vittnar om insikten att det som nu fungerar väl måste vårdas kontinuerligt för att kunna leva vidare och utvecklas.

Forskarseminarierna. – De större seminariemiljöerna ger deltagarna värdefulla inblickar i nya perspektiv, problemställningar och metoder. Det är angeläget att motverka upplevelsen av dem som ”spretiga, tunga och stressande” genom att exempelvis begränsa omfånget på det material som läggs fram. De nya seminarierna ställer även ökat krav på efterarbete tillsammans med handledarna för att hjälpa den presenterande doktoranden att sovra bland synpunkterna. Men de kräver också att doktoranden själv för fram specifika frågor till seminariet för att utnyttja dess kompetens. Vi uppfattar att det råder samsyn om att praktiska åtgärder som dessa erbjuder bättre vägar framåt än att planera för snävare specialseminarier. Men den nu ”större kritiska massan” till trots kvarstår det relativt låga antalet doktorander i varje ämne som en framtida utmaning. Samseminarier och forskarskolor bör i högre grad användas konstruktivt för att motverka ”ensamheten” i den lilla gruppen aktiva doktorander i FU-ämnet. Mot denna bakgrund uppmanas doktoranderna ofta av välvilliga handledare att delta i andra interna och externa seminarier. Enligt vår mening bör man emellertid noga beakta vad det nu ökade utbudet av seminarietillfällen i sig och tillsammans med forskarskolor, konferenser och liknande innebär för den enskilda doktoranden (och läraren, se nedan!) för att aktivt kunna minska det som kan upplevas som ”överlastning”. Den fortlöpande planeringen av doktorandens seminariedeltagande kan ta konkret form i ISP:n. Att skapa betingelser för effektiv och samlad skrivtid för högklassiga avhandlingar måste vara en högprioriterad uppgift för samtliga aktörer inom fakultetens FU. Ur doktorandens synpunkt är det angeläget att hen erfar ett aktivt stöd från samtliga medarbetare i den ofta svåra avvägningen mellan skrivtid, kursläsning och seminarieaktivitet. ”Ovanifrån” kommande önskemål om utökad seminarsamverkan upplevs i detta avseende inte alltid som stödjande. Enligt vår bedömning finns en artikulerad förståelse i fakultetens ledning och bland handledare för denna problematik. Därför vill vi här nämna den som ett exempel på vad som är värt att bevaka, och därmed vårda, framöver. Vi rekommenderar i detta sammanhang fakulteten att finna lämpliga former för att sprida aktuell kännedom bland lärare och doktorander om de aktiva doktorandernas avhandlingsprojekt och vilken aktuell fas de befinner sig i för att, förslagsvis läsårsvi, kunna planera gemensam seminarieverksamhet som bäst tjänar doktorandens behov. Vidare har vi noterat att examination av kursläsningen inom forskarseminariets ram blir vanligare. Detta uppskattas på goda grunder, men vi finner det angeläget att fakulteten bevakar att *forskarseminariet* i andra avseenden fortsatt kan fungera som en högt ansedd ”examinationsfri zon”. Vi vill också betona att de nya seminarierna förefaller att öka arbetsbördan även hos den enskilda

läraren, vilket riskerar att reducera den egna forskningstiden som är den viktigaste förutsättningen för ett *forskarseminarium*. Detta bör beaktas på lämpligt sätt. Vidare vill vi uppmuntra fakulteten till att finna attraktiva former för kortare vistelser för externa doktorander och forskare vid ämnesmiljön och därmed forskarseminarierna. Vidare, bland de *interna* seminariedeltagarna framhåller alumni att tidpunkten för seminarierna i större utsträckning borde ligga utanför kontorstid. Detta skulle ge dem och andra föreläsare för det omgivande samhället bättre förutsättningar att tillföra seminariet sin uppskattade kompetens. Bedömargruppen är – i likhet med seminarieordförandena – medveten om att detta önskemål är besvärligt att tillgodose med hänvisning till småbarnsföräldrar bland doktoranderna och i lärarkollegiet och att det därför kolliderar med universitetets riktlinjer. Likväl finner vi det angeläget att här nämna denna högst angelägna praktiska problematik.

Handledningen. – Här vill vi lyfta fram en enda viktig punkt, nämligen att fakultetsledningen uppmuntrar till en fortsättningsvis levande diskussion inom lärarkollegiet om avvägningen mellan att engagera externa biträdande handledare och de interna lektorernas rimliga önskemål om sådan formell medverkan i ämnets FU.

Kursläsningen. – Det ökade inslaget av färdighetstränande moment inom kursdelen skapar nya förutsättningar för samverkan mellan FU-ämnena. Enligt vår bedömning finns störst stöd bland doktorander och lärare för just denna slags "samläsning", och man pekar gärna på ämnesdidaktik och vetenskapskommunikation som speciellt värdefulla. Här finns det möjligheter att fördjupa, inte nödvändigtvis utöka (se nedan!), samverkan mellan ämnena. I detta sammanhang vill vi notera att de praktiska tränings- och färdighetsmomenten kan leda till att handledaren får en dubbel roll – och därmed oklar roll som examiner. Beträffande utökad intern samläsning har vi inte uppfattat starka röster till förmån för detta. Tvärtom: ett väsentligt moment inom FU är förmågan att tillgodogöra sig vetenskapligt avancerade texter inom den egna disciplinen. Detta för att själv kunna formulera sig på ett kunnigt och precist sätt. Vidare ger nuvarande kursstruktur utrymme att läsa fritt valda kurser tillsammans med forskarstuderande i andra ämnen vid andra fakulteter. Men det påpekas vid intervjuerna att 7,5 hp. kan vara ett besvärligt format för att dra nytta av det kursutbud som faktiskt existerar på annat håll. En konkret fortlöpande kartläggning av potentiella externa kurser inom övriga fakulteter skulle kunna ge anledning till en reformering av den egna kursdelen i detta avseende. Vid intervjuerna framfördes också önskemål om att överväga en reduktion av kursdelens poängmässiga omfattning. Även 75 hp. skulle ge utrymme för den nuvarande samläsningen över ämnesgränserna inom fakulteten, men också för att doktoranden fortsättningsvis kan ta del av externa kursutbud. Avslutningsvis vill vi notera att det är angeläget att fortsätta arbetet med att finna förutsättningar för större formell samverkan mellan disciplinerna religionsfilosof och etik som kan resultera i en gemensam ASP.

Slutligen följer några medskick beträffande disciplinernas samverkan i samband med *antagningen* till FU. Utmaningarna beträffande rekrytering och inkludering av internationella doktorander omnämns i självvärderingar och intervjuer, och de är bekanta från andra jämförbara fakulteter. Egna och andra skandinaviska studenter har och/eller upplevs ofta ha ett försteg genom sin kännedom om seminariemiljön och sin närhet till potentiella handledare inom denna. Doktorander från andra utbildningskulturer än de västerländska lärosätena kan vara fostrade i en akademisk miljö som inte är enkelt jämförbar med den egna. I detta sammanhang noterar vi att det råder olika praxis bland ämnena beträffande möjligheten att i forskarseminariet få lägga fram sin projektplan inför ansökan. Det finns flera rimliga argument för rådande praxis och det kan finnas skäl att ämnet behåller den. Likväl är det angeläget att vara transparent på denna punkt så att praxis inte kan tolkas som orättvis för enskilda sökande, exempelvis från ett annat lärosäte. Här vill vi också (och i anslutning till fakultetens egna noteringar) nämna den ibland oklara och inte helt konsekventa tillämpningen av relevanskriteriet vid rangordningen av de sökande. Speciellt externa sökande kan, inte utan goda skäl, mena att de av denna anledning befinner sig i underläge. Vidare vill vi här notera att de öppna utlysningarna på sikt kan komma att hota nyrekryteringen till enskilda discipliner. Fakulteten kan inte räkna med en stabil jämn fördelning av nya doktorandtjänster mellan FU-ämnena och bör därför söka lämpliga former för riktade utlysningar för att framöver kunna behålla sin ämnesmässiga bredd. Avslutningsvis vill vi uppmuntra fakulteten att intensifiera sitt arbete, i samverkan med andra lärosäten, med att tillsammans med externa aktörer inom teologisk utbildning och forskning rekrytera "industridoktorander". Denna typ av externa erfarenheter är, som bekant, vanligtvis värdefulla i den interna FU-miljön.

3.2 Utbildningens bidrag till vidare meritering

Av intervjuerna med såväl doktorander, handledare som övrig personal framgår att doktoranderna huvudsakligen rustas för en akademisk karriär. Den pedagogiska meriteringen planeras tidigt och doktoranderna erbjuds mentorskap och träning för att klara kommande krav. För de internationella studenterna kan dock språkfrågan vara ett problem för att kunna erhålla undervisning i meriterande syfte. Ett led för att stärka doktoranderna i den pedagogiska meriteringen är att introduktionsdagar för nya lärare, liksom mentorskap erbjuds. Institutionen anordnar dessutom pedagogiska dagar där deltagarna får intyg för deltagande. För att ytterligare stärka doktoranderna inför undervisningsuppdraget har man fastställt inläsningstid.

Även om huvudinriktningen är att fortsätta inom akademien så sker olika förberedelser för arbetsmarknaden utanför universitetsvärlden. Ett exempel är insatser för att kommunicera forskning, dels genom utbildning, dels genom att stimulera doktorander att exempelvis vara redaktör för en tidskrift. Dessa aktiviteter kan tillgodoräknas inom kursutbudet. Ett annat exempel är att

doktoranderna uppmuntras att göra mindre symposier eller workshops, vilka tillgodoräknas som kurs alternativt ger förlängning av anställningen. Ett utvecklingsområde som nämns i detta sammanhang är träning att kommunicera utanför det akademiska språket; d v s att nå olika grupper i samhället alltifrån politiker till människor i olika utsatta miljöer.

Även sett ur ett karriärperspektiv tjänar det högre seminariet väl. Här möter doktoranderna alumner från olika delar av samhället och rustas för samtal i olika miljöer.

Karriärdagar har utvecklats för att möta eventuella framtida arbetsgivare utanför universitetsvärlden. Studierektor för forskarutbildning planerar dessa tillsammans med doktorandrådets ordförande. De internationella doktoranderna kan p. g. a. språkfrågan se svårigheter att utnyttja möjligheten att möta externa skandinaviska arbetsgivare. Medvetenhet finns i ledningen och intentionerna uppfattas som goda av doktoranderna.

Utvecklingsområden

Alla grupper kan beskriva och har sett en positiv utveckling och stor medvetenhet när det gäller meritering och karriär. Tidigt rustas doktoranderna och medvetandegörs för vad som krävs framför allt inom akademien.

Vi vill nämna några utvecklingsområden som vi noterat:

Språkfrågan - Sett till karriär och meritering är språkfrågan inom de olika delarna av FU central och förtjänar ytterligare fokus. Doktorandgruppen är internationell, vilket ger många fördelar och är viktig för miljön, men uppfattas ibland vara ett hinder för ett bredare deltagande. När det gäller såväl pedagogisk meritering, att kommunicera forskning som de karriärdagar som anordnas är språkfrågan central för att rusta doktoranderna för framtida karriär både inom och utanför universitet och högskolor.

Alumner på olika positioner i samhället kan användas ytterligare för att tydliggöra möjliga positioner utanför universitetet. Vid de högre seminarierna deltar alumner och det kan ytterligare förstärkas för att exemplifiera alternativa karriärvägar. Också inom universitetet kan andra vägar tydliggöras. Vid intervjuerna nämndes som exempel olika befattningar inom universitetsadministrationen.

De *karriärdagar* som anordnas är uppskattade, men kan utvecklas, förutom när det gäller språkfrågan, också i mångfald vad gäller externa arbetsgivare. Fakultet/institution har ett brett nätverk också genom de centra som man driver eller deltar i. För att ytterligare förbereda och stärka doktoranderna kan dessa kontakter utnyttjas i än högre grad.

3.3 Internationalisering

Internationalisering bidrar på olika sätt till att höja kvaliteten i en forskarutbildning och dess miljöer. Det gäller bidrag till bredden i ämnet: teoretiskt, metodologiskt och genom de olika perspektiv den internationella forskningen kan bidra med. Det gäller bredd i doktorandens förmåga att samarbeta och däribland presentera sin forskning på andra språk, för utomstående och i andra miljöer utanför det egna landet och den egna akademiska kulturen. Det gäller bredd i att möta och bemöta andras forskning på såväl ett kritiskt som konstruktivt sätt. Den ger en bredare grund för att kritiskt granska doktorandens egen forskning i ljuset av andras och den kunskapsutveckling doktoranden bidrar med. Den bidrar till att nå en bredare och fördjupad insikt om vetenskapens möjligheter och begränsningar, dess roll i samhället och människors ansvar för hur den används.

Styrkor

Av de dokument vi tagit del av och de intervjuer vi genomfört framgår att internationalisering utgör och har utgjort under de år vi utvärderat (2015 – 2020) en central komponent i forskarutbildningarna vid den teologiska fakulteten. Ämnet religionsfilosofi säger bland annat i sin självvärdering att "Vår framgång bygger [...] delvis på hur internationellt uppmärksammas vår forskning är och också förblir i framtiden".

De styrkor vi har identifierat rör för det första de omfattande internationella inslag som förekommer inom institutionens utbildningsverksamhet såväl som inom olika forskarskoleverksamheter som flera forskarutbildningsämnen är involverade inom. Det rör att kurslitteraturen har en bredd och däribland bär en internationell prägel. Det rör besök av internationella forskare vid seminarier, kurser och workshops. Dessa bidrar exempelvis med egna presentationer och med att vara läsare av doktoranders texter. Externa handledare från lärosäten utanför Sverige utgör ytterligare exempel på internationellt inslag i utbildningen. Vid institutionens karriärdagar för doktorander förekommer också att personer som innehar internationella post docs inbjuds för att presentera hur man ansöker om en sådan position.

Doktoranderna upplever också att de får stort stöd för att ingå i internationella nätverk. Dessa kommer de i kontakt med genom bland annat de internationella kollegor handledare har kontakt med genom nätverk och lärda sällskap, besök tillsammans med sin handledare i internationella forskningsmiljöer, forskarskolor institutionens ämnen ingår i, externa handledare en del doktorander har samt internationella konferenser som doktorander uppmuntras att delta i. Doktoranderna ser också hur detta leder till att de kan skapa egna nätverk. Centrum för forskning om religion och samhälle (CRS) med sin internationella verksamhet (bland annat samarbete med nio lärosäten i Europa) och sina kontaktytor över stora delar av världen utgör också en ingång för doktoranderna att

knyta internationella kontakter. Inom ramen för CRS:s verksamhet ges också stöd för att skriva ansökan om internationella post docs. Genom Centrums för mångvetenskaplig forskning om rasism (Cemfor) verksamhet ges doktorander med relevant forskningsinriktning möjlighet att möta internationella gäster och delta i internationella konferenser som Cemfor arrangerar.

Doktoranderna ser vidare mycket positivt på det stöd de får för att delta i och presentera sin forskning vid internationella konferenser. Ett exempel på de stöd doktoranderna ges är att de får presentera sina "papers" på ämnesseminarierna för att få kommentarer och frågor som kan förbättra presentationen och förbereda doktoranden på vilka bemötande hans presentation kan få. Det blir en form av generalrepetition inför presentationen vid konferensen. Inom en del ämnen får doktoranderna också tillgodoräkna sig presentationer vid konferenser som en form av kursexamination. Fakultetsledningen uppger att det finns en god tillgång till medel för att exempelvis delta i konferenser och även för att vistas utomlands under kortare perioder. Medel kan ansökas från s.k. ograduerade medel och från fonder och stipendier som är knutna till ämnena eller institutionen. I några fall har doktorander även deltagit i arrangerandet av workshops och konferenser och fått erfarenhet av detta och därmed breddat sin meritering.

En annan aspekt av meriteringen ur internationaliseringsperspektiv är att doktoranderna får erfarenhet av att undervisa på engelska. I och med inrättande av internationella masterprogram vid fakulteten och att det i kursplaner inom grundutbildningen från och med läsåret 2019/2020 anges att undervisning kan ske på engelska, ges både doktorander med svenska som förstaspråk och doktorander som ännu inte har lärt sig svenska möjlighet att undervisa på engelska.

Ett betydande sätt att nå ut på en internationell arena är förutom att presentera sin forskning vid konferenser, att publicera sina arbeten i internationella tidskrifter eller konferensvolymmer. Detta sker genom att exempelvis successivt publicera artiklar baserat på det innehåll som kommer att ingå i den kommande avhandlingen. Ett annat exempel som ämnet Nya testamentets exegetik lyfter fram är att få ett bokkontrakt med ett internationellt förlag. Möjlighet till språkgranskning blir därmed viktigt och doktoranderna ges möjlighet att ansöka om medel för detta. Potten om 10.000 kronor som ges för språkgranskning kan enligt fakultetsledningen utökas vid behov.

Ytterligare en aspekt av engagemanget för internationalisering inom fakultetens forskarutbildningsämnen utgörs av den stora öppenhet som visas för att rekrytera internationella studenter. Detta utgör samtidigt en stor utmaning som bland annat rör de internationella studenternas väg in i det svenska språket, den akademiska kulturen vid lärosätet och den svenska myndighetsstrukturen. Fakultetsledningen menar att det för närvarande är nästintill en förutsättning att sökande kommer från ett västerländskt lärosäte för att kunna ta del utbildningen. En förhoppning

är att de internationella masterprogrammen kan motverka denna tendens. Genom dem kan internationella studenter få en förberedelse och mjukstart in i den akademiska kulturen vid fakulteten och lärosätet om de sedan väljer att gå vidare och ansöka om att antas till en forskarutbildning. Men som fakultetsledningen också kommenterar, finns studenter i såväl Sverige som andra länder med en icke-västerländsk bakgrund som kan berika forskarutbildningarna. Precis som alla andra presumtiva forskarstuderande får de internationella studenterna stöd av en presumtiv handledare i skrivande av sin ansökan till utbildningen. Detta underlättas i dag genom att det kan ske digitalt på ett betydligt enklare sätt än tidigare.

Med anledning av det ökande antalet icke-svenskspråkiga doktorander och deras språkliga situation utsåg fakultetsnämnden under hösten 2018 en arbetsgrupp som fick i uppdrag att genomlysna frågan om språk inom utbildning på forskarnivå och att föreslå riktlinjer inom detta område för fakulteten. Detta ledde till beslut i december samma år om "att verksamheten vid teologiska fakultetens forskarseminarier ska präglas av språklig flexibilitet på sätt som gynnar enskilda doktoranders utbildning, främjar ickesvenskspråkiga doktoranders färdighetsträning i svenska, samt bevarar svenska som akademiskt språk; att doktorander som inte behärskar svenska uppmuntras att gå kurs i akademisk svenska, att kursen bekostas av teologiska institutionen, men att det inte är prolongationsgrundande". I samma beslut ingick också det som nämnts ovan att i samtliga kursplaner för kurser som ges på svenska infogas en mening om att "undervisningstillfällen i kursen kan komma att genomföras på engelska".

En annan aspekt av internationalisering som lyfts i en av handledargrupperna är att kurserna måste vara tydligt ämnesinriktade och omfatta 90 hp för att dels ge ett ämnesdjup, dels hålla en hög internationell standard. Detta utgör enligt dessa handledare en central grund för att utbilda framtida forskare som också är konkurrenskraftiga på en internationell arena. Men de som för fram detta betonar att det finns olika åsikter i denna fråga inom fakulteten.

Utvecklingsområden

Vår bedömning är att forskarutbildningen vid den teologiska fakulteten genomsyras av en mycket hög medvetenhet om betydelsen av att ligga i framkant såväl nationellt som internationellt. De verksamheter och strävanden som förekommer angående det internationella engagemanget är föredömligt. Däremot finns det indikationer genom de självvärderingar och intervjuer vi genomfört att utvecklingen av dessa internationella verksamheter är olika i de olika forskarutbildningsämnena. Av den anledningen ställer vi oss bakom det önskemål som framförts i några av intervjuerna att genomföra en eller flera ämnesgemensamma seminarier/workshops där det ges möjlighet att inspireras av varandra genom att ämnena presenterar sina respektive internationella verksamheter.

Detta inte minst för att skapa en likvärdighet för doktoranderna. Vidare kan vid dessa ämnesgemensamma seminarier/workshops och inom fakultetsledningen diskussioner föras angående hur internationaliseringen kan vidareutvecklas. I självvärderingar och intervjuer har frågeställningar som exempelvis följande lyfts:

- vilka är konsekvenserna av ämnessammanslagningen när det gäller möjlighet till att konkurrera internationellt?
- hur kan man utvärdera och följa upp doktorandernas förståelse av och kännedom om internationell forskning och om hur de själva kan bli en integrerad del av denna forskningsgemenskap?
- hur kan man gå tillväga för att inrätta internationella forskarskolor? Kan exempelvis CRS vara behjälplig med detta?
- hur kan man gå tillväga för att få medel till att bjuda in utländska doktorander på kortare vistelser som ett sätt att stärka miljöerna? Kan exempelvis CRS eller Cemfor vara behjälpliga med detta?
- hur kan man ge stöd inom alla ämnen så att doktorander reser på utlandsvistelse under sitt tredje år inom utbildningen för att diskutera sitt avhandlingsarbete som då bör ha kommit nog långt?
- hur kan man skapa en pott med medel som avsätts centralt för att bjuda in externa/internationella gästföreläsare på kurser?
- hur kan man upprätthålla kontakt med tidigare doktorander som exempelvis innehar en post doc?
- hur kan man arbeta för att doktoranderna ska skriva artikelmanus för publicering i internationella tidskrifter?

En annan aspekt av internationaliseringen som behöver vidareutvecklas är rekrytering av såväl som stöd för internationella studenter. Medvetenheten om dessa frågor är hög vid institutionen/fakulteten och det påbörjade arbetet med att ta fram riktlinjer för detta måste fortsätta. Det gäller hur man kan nå ut till presumtiva doktorander och bredda den internationella rekryteringen. Bland annat bör man följa upp effekter angående detta av de internationella masterprogrammen. Det gäller vidare att se till att dessa doktorander inte missgynnas i bedömning av förkunskaper eller projektbeskrivningar i antagningsprocessen. Vid sidan av de riktlinjer som nu finns för språk, behövs riktlinjer för hur dessa doktorander kan introduceras till den svenska akademiska kulturen och ges stöd för de kontakter de måste ha med olika myndigheter. Det räcker emellertid inte med riktlinjer. Detta lyfts av teologiska institutionen i deras självvärdering:

”institutionen/fakulteten behöver bli bättre i fråga om integrationen av internationella doktorander genom en större satsning på språklig och social inkludering”.

När det gäller externa handledare ställer vi oss bakom det institutionen påtalar i sin självvärdering att ”institutionen behöver skapa rutiner som garanterar stabiliteten i fråga om internationella externa biträdande handledare”.

Vidare ser vi några mindre åtgärder som fakulteten/institutionen och dess forskarutbildningsämnen skulle kunna överväga. Det gäller att se över om

- det går att införa i alla ämnens ASP att presentationer vid internationella konferenser kan gälla som en examinationsform.
- det går att införa gemensamma regler för alla ämnen för hur doktoranders insatser vid arrangerandet av workshops, konferenser och liknande kan räknas som institutionstjänstgöring.
- doktorander kan få ansöka om medel för att bekosta open access, vilket i dag är en vanlig kostnad vid internationell publicering.

3.4 Likvärdighetsaspekter

Doktoranderna är övervägande högst positiva till arbetsmiljön och de lyfter särskilt fram seminariekulturen och handledningen som viktiga bidrag till forskarutbildningen. Handledningen beskrivs som strukturerad och regelbunden och den hjälper doktoranderna att planera sin utbildning steg för steg. Doktoranderna påpekar också att de uppskattar att fakulteten möjliggör externa biträdande handledare som kan bidra med specialkunskap under utbildningens olika faser. Handledningen kontrolleras av fakulteten genom de återkommande medarbetarsamtalen med studierektor för FU, med syfte att hantera eventuella problem och vidta åtgärder. Till grund för medarbetarsamtalen ligger varje doktorands individuella studieplan (ISP). Medan ledningen och handledare lyfte fram ISP:ens vikt vid uppföljning av doktorandernas utbildning påpekade några av de intervjuade doktoranderna att dokumentet används som ett planeringsverktyg snarare än att ses som ett juridiskt dokument. Vid flera tillfällen har doktorander skrivit under att de har fått handledning i en mängd som inte utförts. Vid uppföljning av handledning kan därför studierektor för FU ha i åtanke att ISP:en inte nödvändigtvis speglar doktorandernas faktiska situation.

Seminarierna beskrivs som lärorika, inbjudande och tillåtande, och det uppskattas att doktorandernas texter ges företräde. Seminarierna har två syften för fakultetens forskarutbildning: dels skolas doktoranderna i den akademiska seminariekulturen, dels får de kommentarer när de lägger fram texter. Att seminarierna är ämnesöverskridande skapar en särskild utmaning, men

doktoranderna anser i allmänhet att samtalsklimatet är stöttande och att deras kunskap gynnas av att få inblickar i olika ämnen. En grupp som dock kan missgynnas under seminarierna är de engelskspråkiga doktoranderna. När seminarier utförs på svenska förlorar internationella doktorander med otillräckliga språkkunskaper viktig kunskap.

Institutionstjänstgöringen omtalas också i positiva termer, särskilt eftersom den kan utgöras av olika uppdrag såsom ämnesassistans, undervisning och representation. Det kan särskilt framlyftas att doktoranderna får betydande stöd i undervisningen med tillgång till pedagogiska mentorer, extra timmar för att förbereda sig inför nya kurser, möjlighet att utveckla sin pedagogiska färdighet under särskilda temadagar, samt tillåtelse att inkludera flera kurser i högskolepedagogik i sina kurspaket. Att undervisa är en attraktiv institutionstjänstgöring eftersom den förbättrar utsikterna till lektorsposition efter avslutad utbildning. Ett problem är även här att internationella doktorander missgynnas. Engelskspråkiga doktorander har svårare att få undervisa i sin institutionstjänstgöring och de riskerar därmed att gå miste om en betydande merit. Även under de så kallade karriärdagarna, som anordnas en gång per termin, är det svårt för engelsktalande doktorander att tillgodogöra sig informationen.

Den stora utmaningen för fakulteten är att skapa fungerande forskarmiljöer för de små ämnena. De doktorander som utbildas i de minsta ämnena riskerar att gå miste om både vetenskapliga utvecklingsmöjligheter och social miljö. Fakulteten har genomfört olika strategier för att främja samarbeten mellan ämnena. Här kan speciellt nämnas ämnesöverskridande seminarier, doktorandluncher, sociala aktiviteter efter arbetstid samt att doktorander uppmuntras att tillbringa en termin vid annat lärosäte utomlands. Doktoranderna skulle gärna ha ännu fler möjligheter att skapa nätverk för att ytterligare lägga en grund för breddade kontakter. De önskar också att samverkande uppdrag ska räknas som institutionstjänstgöring eller kurspoäng eftersom sådana sysslor idag sker utöver forskarutbildningen. Fakulteten har en hög andel kurspoäng i forskarutbildningen, 90 hp. jämfört med de gängse 60 hp. Anledningen till det stora kurspaketet är att doktoranderna ska få bred kunskap och vara meriterade som lektorer efter disputation. Av samma skäl tillåts varierade examinationsformer som ger möjlighet att träna olika förmågor. Doktoranderna uppskattar den akademiska skolning som kurspaketet ger, men betonar att den höga andelen kurspoäng kräver en till viss del pragmatisk syn på vad som ska vara poänggrundande. En del av den pragmatiska hållningen är möjligheten att forma egna läskurser som ger direkt utdelning i avhandlingsarbetet. Dock finns det skillnader mellan ämnena i antal obligatoriska kurser och vad som räknas som giltig examination, även om den allmänna studieplanen från 2020 har skapat en mer likformad ordning. För att undvika bristande likvärdighet mellan ämnena bör fakulteten formulera

hur examinationer ska se ut och hur många högskolepoäng de ska representera, utan att doktorandernas möjlighet till flexibla kurser tar skada.

Det finns även mindre utvecklingsmöjligheter vad gäller antagningsprocessen till doktorandutbildning, doktorandernas lönetrappa samt de anställdas närvaroplikt. När det gäller antagningsprocessen bör fakulteten se över behovet av att reglera hur studenter som söker doktorandtjänst söker presumtiva handledare. När studenter måste ha en möjlig handledares godkännande för att söka tjänster blir det lättare för de personer som har utbildat sig inom Uppsala universitet och knutit kontakter där. Studenter från andra lärosäten, och särskilt internationella studenter, kan då förfördelas på grund av kravet på att en sådan kontakt ska vara etablerad från början. Fakultetens tydliga stöd för monografier i stället för sammanläggningsavhandlingar riskerar också att ge en favör till studenter som planerar att skriva monografier.

Vidare upplever doktoranderna viss osäkerhet runt vilka kriterier som ska uppnås för att ett steg i lönetrappan ska ske. Fakulteten använder inte kontrollstationer i form av halvtidsseminarium som ofta används på andra institutioner och som där anger när doktorander ska få ta ett steg upp i doktorandtrappan. För att minska oro för godtycklighet bör fakulteten säkerställa att det finns tydliga riktlinjer och samförstånd mellan handledare.

En randanmärkning är problem som uppstår med närvaroplikten. Det är berömvärt att fakulteten arbetar aktivt för att skapa en givande studiesocial miljö och det är tydligt att fakulteten har infört närvaroplikten för att säkerställa likvärdiga villkor för doktoranderna. De doktorander som har möjlighet att uppfylla kravet på närvaro uppskattar också de många informella samtal som den höga närvaron medför. Det påpekas också att de problem som internationella doktorander upplever blir mindre när de ingår och deltar aktivt i den studiesociala miljön. Det finns dock en oro kopplad till närvaroplikten. Det verkar i dagsläget oklart hur mycket närvaro som krävs för att plikten ska vara uppfylld, om närvaro kontrolleras, och vilka konsekvenserna skulle vara om en doktorand under en period inte förmår uppfylla kriteriet. Fakulteten skulle kunna överväga att klargöra hur plikten ser ut och tydliggöra att doktorander inte kontrolleras eller bestraffas om de under en del av forskarutbildningen inte kan närvara i tillräckligt hög grad.

3.5 Förhållandet mellan tradition och förändring i utbildningen

Syftet med den här delen av rapporten är inte att lyfta fram positiva och negativa aspekter med forskarutbildningen, utan att analysera verksamheten med sikte på att identifiera olika dilemman och logiker som de olika aktörerna vid fakulteten kan förhandla om och förhålla sig till. Genom analys av den rikhaltiga dokumentationen och intervjuerna bedömagruppen genomfört, kommer det fram

olika och till viss del motstridiga hänsynstaganden, praktiker och ideal. Samtidig är det tydligt att genomförda reformer och olikheter i uppfattningar om dessa inte bara kan skyllas på olika ämnessyn inom fakulteten, utan är påverkade av de förändringar av forskarutbildning och högre utbildning generellt som har skett internationellt under de senaste decennierna. Det betyder att villkoren för de lokala förändringarna och diskussionerna inte bara är lokala, utan är påverkade av mer generella trender. Denna del av rapporten är avsedd som ett bidrag till en fortsatt intern diskussion om forskarutbildningens framtid inom teologiska fakulteten.

Forskning om högre utbildning pekar idag på att forskarutbildning har gradvis blivit en del av den globala kunskapsekonomin (Bastalich 2017; Bao, Kehm och Ma 2018; Van Deynze och Santos 2020). Forskarutbildning är inte längre en ren akademisk verksamhet, utan en strategisk resurs i kunskapssamhället. EU förväntar sig att medlemsländerna ökar sin andel invånare som har doktorsexamen och att forskarutbildningen riktas även mot den icke-akademiska arbetsmarknaden i tillägg till olika anställningar inom akademien. Detta beror på både att det finns ett begränsat antal anställningar inom den högre utbildningen och att andra verksamheter har nytta av arbetstagare med doktorsexamen. Från år 2000 till år 2016 ökade antalet doktorsexamina i OECD-länderna med 69%. Internationellt har forskarutbildningen därmed präglats av expansion, men också av en omorientering ämnesmässigt och till sin struktur.

Omorienteringen kan beskrivas på följande sätt:

At the same time public criticism of doctoral education and training became louder: too long, too many dropouts, too specialised, questionable quality of supervision, lack of competences for non-academic labour markets. The continental European answer to such criticism was 'structured doctoral education', that is, the integration of this qualification phase into programmes, centres, schools or colleges, etc. and the addition of systematic curricular provisions to offer theoretical, methodological and labour market-related competences to the research work on the dissertation. This development has currently three observable consequences: first, the dominant master–apprentice model is regarded as a phasing-out model; second, the focus on a point in the framework of a rite of passage (i.e. defence and award of title) with an emphasis on the product 'dissertation' is shifting to a focus on the process of doctoral education and training (its structures, content and quality); third, access to doctoral education and the process of getting a doctorate are increasingly embedded in a dense layer of regulations, criteria, defined rights and obligations, procedures of evaluation and controls of success [] (Bao, Kehm og Ma 2018:525).

Men det är inte så att europeiska policyinitiativ utan vidare kan genomföras av de enskilda medlemsländerna, de olika universiteten eller fakulteterna. Det är inte heller utan vidare uppenbart hur teologiska forskarutbildningen kan bidra till kunskapsekonomin. Vid ett universitet som Uppsala universitet och en fakultet som den teologiska kommer många, långa och starka traditioner prägla verksamheten. Samtidigt är ett ämne som teologi inte oberört av de internationella förändringarna. För det första införs nya nationella regler och förordningar, och för det andra bidrar nya utbildningsdiskurser till nya sätt att förstå och uppfatta forskarutbildningspraktiker. Förhållandet mellan starka akademiska traditioner å ena sidan och internationella förändringar å den andra kan förstås som två samtidiga logiker som skapar olika dilemman.

I citatet ovan pekar forskarna på tre karaktärsdrag i omorienteringen av forskarutbildningen generellt: den dominerande mästare–lärling-modell fasas ut, fokus skiftar från avhandling och disputation som slutprodukt till forskarutbildningen som en process samt att forskarutbildningen kännetecknas av en ökande grad av regleringar, generella kriterier, rättigheter och plikter och allmänna procedurer. I tillägg till detta vill vi foga en fjärde dimension – det att förstå förhållandet mellan forskning som individuellt visavi en kollektiv verksamhet. På den ena sidan finns föreställningen om den ensamma, begåvade forskaren, på den andra sidan förstås forskningsbaserade innovationer som resultat av deltagande i kollektiva praktiker. Sådana karaktärsdrag kan lätt gå från att vara empiriskt baserade beskrivningar till att erhålla en normativ status. Det är inte poängen här. I stället vill vi använda dessa perspektiv för att visa på några dilemman och olika hänsynstagande som det kan vara värdefullt att gå vidare med och diskutera för dem som är involverade i forskarutbildningar. I det följande kommer vi därför att diskutera några olika förhållanden i forskarutbildningen som karaktäriseras av att de olika logikerna möts och förhandlas om.

1. Institutionell styrning visavi professionens autonomi

Det första förhållandet gäller behovet av institutionell styrning på ena sidan och bevarande av professionens autonomi på den andra. Den omfattande mängden dokument bedömggruppen fick sig tillsänt är ett tecken på institutionell dokumentation och behovet av kontroll och översikt. Dokumenten beskriver generella rutiner och processer som tar tillvara deltagarnas rättigheter och plikter och ger forskarutbildningens ledning en central normgivande, övervakande och intervenerande roll. Genom intervjuerna fick bedömggruppen inblick i andra aspekter och delar av forskarutbildningen som är förknippade med en betydande grad av professionell autonomi. Denna verksamhet styrs i liten grad av formella och gemensamma dokument, den är ett resultat av långa och starka historiska traditioner. Dessa traditioner är till en stor del implicita och består av tyst kunskap. Detta utgör praxis och det är något som deltagarna socialiseras in i.

Det finns flera faktorer som tyder på att den institutionella styrningen har förstärkts de senaste åren. ASP-erna för de olika ämnena har reviderats efter mallar som är av en mer generell form än tidigare. Siktet är inställt på att doktorander ska ha så lika arbetsbelastning som möjligt, att etablera gemensamma rutiner och att inkludera gemensamma standarder och former för utvärdering av examination av kurser. Det sista är tänkt som ett bidrag till att öka doktorandernas generiska färdigheter. Detta kan förstås som en respons på ökade internationella krav på forskarutbildningar att utveckla överförbara och generella färdigheter som är användbara i olika typer av arbetsliv. Vidare är forskarutbildningens ledning förstärkt genom att studierektors för forskarutbildning uppdrag är utökat från 10 till 30%. Reform 2020, i vilket antalet forskarutbildningsämnen reducerats från elva till sju, blev i intervjuerna motiverad med externa ekonomiska och strukturella förhållanden tillsammans med externa utvärderingar. Det var inte en reform som uppstått genom professionens behov för förnyelse, utan genom ett centralt gensvar på externa villkor. ISP-erna är ett väsentligt verktyg i en central institutionell styrning. Dokumenten bidrar till ledningens insyn i doktorandernas progression och förhållanden i handledningen. Detta förstärks av de årliga medarbetarsamtalen mellan studierektor för forskarutbildningen och doktoranderna. Sammantaget visar dessa förhållanden på en förstärkning av den centrala, institutionella styrningen. Det är en styrning som i första hand är processuell i form av regelverk, rutiner och mekanismer för hur forskarutbildningsprocessen ska gå till, inte vad den ska innehålla ämnesmässigt.

Samtidigt som den institutionella styrningen har stärkts är den professionella autonomin i forskarutbildningen betydande. I institutionens självvärdering står följande:

Mycket av utbildningen på forskarnivå har av gammal tradition varit ämnesföreträdarnas ansvar, men under de senaste tio åren har både en större involvering av andra lärare inom respektive ämne och ett ökat utbyte ämnena emellan eftersträvat. Detta är något som både institutionsledning och fakultetsledning aktivt eftersträvat. Arbetet har handlat om att tydliggöra riktlinjer, sätta ord på rutiner där fungerande sådana funnits och förbättra och utveckla rutiner där så varit behövligt (s4).

Syftet har inte varit att påverka innehållet i de allmänna studieplanerna utan snarare ett försök att skapa enhetlighet i fråga om arbetsformerna. Detta framgår exempelvis i fråga om variation av examinationsformer, samsyn när det gäller antal sidor som ska läsas för varje kurs osv. Ämnena uppmanades att skriva in olika examinationsformer för kurserna, tänka på progressionsaspekten samt fundera på att examinationen kan fungera som ett sätt att förbereda doktoranderna inför inträdet i arbetslivet efter disputationen (sid. 16).

Att stärka den centrala och institutionella styrningen syftar som nämnts till processuella och inte till innehållsmässiga aspekter. Ämnenas autonomi är fortfarande mycket stark, vilket bekräftades och utvecklades i intervjuerna. Intervjuerna bekräftade också att ämnesföreträdarna har en betydande och central roll i utbildningen. Tidigare centrala ämnesföreträdare har format ämnena på ett sätt som idag har en konstituerande effekt. De kollektiva seminarierna har numera en mycket central roll i forskarutbildningen, vilket sannolikt hänger samman med en inte så hierarkisk auktoritetstruktur. Förändringarna har inte förändrat det faktum att den stora majoriteten av forskarutbildningen sker inom de enskilda ämnena. Gemensam verksamhet utöver detta sker som ett resultat av samverkan mellan ämnen, och inte som gemensamt definierad kunskap i en forskarutbildning i teologi och religionsvetenskap. Här är aktörerna splittrade. Flera efterlyser gemensamma kurser i till exempel metoder, forskningsetik och vetenskapsteori, medan andra anser att alla dessa ämnen bör vara ämnesspecifika.

En försiktigt utbyggd institutionell styrning och en stark traditionell professionsautonomi skapar slitningar och behov av olika typer av förhandlingar. Ett exempel på detta är ISP-erna. Flera nuvarande och tidigare doktorander beskriver ISP-erna som bara en mer eller mindre innehållslös formalitet. Dokumenten togs fram i efterhand och hade liten eller ingen funktion för dem själva, för handledaren och hans ansvar eller för relationen dem emellan. Akademiska traditioner och handledarnas personliga förhållanden blev avgörande i forskarutbildningen. Flera handledare och andra doktorander hade emellertid motsatta erfarenheter och beskrev ISP-erna som bra verktyg. Dokumenten synliggör gemensamma överenskommelser och fungerar som bra planeringsverktyg. Poängen är att relationen mellan institutionell styrning och akademisk tradition är oklar och föremål för olika förhandlingar. I vissa fall verkar det som att den institutionella styrningen respektive traditionen tilldelas olika men komplementära roller. I andra fall verkar det som att styrningen kan ha ett visst syfte, men det är socialiseringen in i den akademiska ämnesgemenskapen som är det primära och hela tiden kommer att ha företräde, som det beskrivs i en av ämnenas självvärdering (i detta fall avseende ASP):

Den nya ASPn listar tydligare vad som ska göras och när det ska ske än den äldre. Det gör det till exempel enklare att säkra progression genom examinationsformerna som används när forskarutbildningskurserna examineras. Vi vill dock bestämt understryka att det inte är styrdokument som avgör kvalitén på doktorandutbildningen. Mycket viktigare för kvaliteten är a) att de verksamma lärarna själva bedriver forskning av hög kvalitet, b) att andra forskare och utländska doktorander knyts till utbildningsmiljön, c) att möjligheter finns att regelbundet delta vid internationella konferenser och där kunna presentera "papers", d) att doktoranden får en inskolning i hur aktiva forskare jobbar, e) att de får ta del av befintliga

forskarens nätverk, f) att de uppmanas och verkligen tar chansen att tillbringa en del av sin tid vid andra internationellt etablerade lärosäten med expertis inom deras eget specifika forskningsfält.

Kvaliteten på forskarutbildningen bestäms av akademisk tradition, inte av formella regelverk. De frågor som kan diskuteras är om detta innebär att generella bestämmelser som ska säkerställa den enskilda doktorandens rättigheter och skyldigheter blir sekundära, och om ett sådant socialiseringsperspektiv inom ett specifikt ämne försvagar, eller inte uppmuntrar, möjligheten till individuella självständiga val som bryter med etablerade akademiska traditioner. Å andra sidan finns det forskning (till exempel Bastalich 2017) som betonar att innovation är situerad i kollektiva forskningsgemenskaper.

Ett annat område för spänningar mellan ökad formalisering och starka traditioner är förhållandet mellan arbetsbeskrivningar och faktiska arbetsuppgifter. I intervjuerna nämnde flera handledare att arbetet kring seminarierna – förberedelser, närvaro och uppföljningsarbete – tar mycket mer tid än vad som står i arbetsbeskrivningarna. Ämnesansvariga tilldelas mycket av resurserna och lite går till övriga professorer, docenter och lektorer. Detta väcker också frågan om det är en formell skyldighet att delta, och hur man ska värdera etablerade traditioner. Det sades att en del uteblir från seminarierna och att det skapar konflikter. Frågan som kan diskuteras är om detta är ett individuellt eller institutionellt ansvar. Flera handledare påpekade också att det finns en bristande överensstämmelse mellan tilldelningen av timmar till handledning och den faktiska tiden som används.

2. Utbildning till forskare eller mer än det?

I alumnundersökningen skriver en av respondenterna följande på frågor om sambandet mellan kvaliteten på forskarutbildningen och möjligheterna att få arbete som är relevant för utbildningen:

problemet med att få arbete som forskare är strukturellt, det finns helt enkelt flera forskare inom vårt ämne än forskaranställningar eller resurser – institutionen kan inte göra mycket åt.

En genomgång av vad alumnerna som svarat på enkäten arbetar med idag visar att ungefär en tredjedel arbetar med undervisning och forskning inom högre utbildning eller är finansierade av forskningsstiftelser, en annan tredjedel arbetar i kyrkorelaterade tjänster, medan den sista tredjedelen har tjänster i andra typer av verksamheter eller är arbetslösa. Svaren visar också att en del befinner sig i olika arbetsrelaterade övergångsprocesser. Värt att notera är också att skolan blir en allt viktigare arbetsplats för personer med forskarutbildning. I olika skolsammanhang sker mycket arbete som dels är utvecklingsinriktat, dels är forskningsinriktat.

Värt att notera är att bara drygt 30 % arbetar helt eller delvis med forskning inom akademien och att flera av dessa även har lärar- och/eller forskartjänster. Detta stämmer väl överens med de internationella analyserna inom området som visar att expansion inom forskarutbildningen gör att många kommer in i andra typer av arbetsliv än forskartjänster och akademi. Ur ett kunskapssamhällesperspektiv är detta önskvärt eftersom disputerade har kunskaper och färdigheter som kan bidra till kunskapsekonomins tillväxt. En annan aspekt i förhållande till teologi och religionsvetenskap som ämnen inom högre utbildning är att de inte växer internationellt, och att antalet tjänster inom ämnena på högskolor och universitet har minskat i många länder de senaste åren.

På frågan om forskarutbildningens relevans för det arbete de nu befinner sig i skiljer sig alumnernas svar. En del skriver kort att utbildningen var "mycket bra", "bra", "helt ok", "mindre bra". Det är intressant att flera ger mer komplexa svar, till exempel:

- Mitt syfte med att skriva en avhandling var inte att gå en yrkesutbildning, utan att bidra till större kunskap om mitt forskningsämne. Det har jag uppnått. Sedan är det givetvis så att min doktorsexamen har en betydelse när jag fick den nuvarande anställningen som jag har, om än det långt ifrån var den enda orsaken till att jag fick min nuvarande befattning.
- Den har väl varit helt OK. Jag har en grund att stå på för att fortsätta jobba som forskare men samtidigt saknar jag en förmåga att kunna översätta mina kompetenser till en marknad utanför universitetsvärlden.
- Jag kan bara bedöma den som mycket god. Sedan var min tidigare lärarutbildning även en förutsättning för att få jobbet jag har nu och även en anledning till att jag fick undervisa så mycket som doktorand.
- Utifrån forskarutbildningen god. Men möjligheten till arbete - vikariat eller framför allt en tillsvidare tjänst inom akademien är svårare, eftersom tjänsterna är få. Jag har haft tur.

I ett svar reflekterar alumnen över konsekvenserna av de olika arbetsmöjligheter forskarutbildningen kan bidra med:

- Utformningen av forskarutbildningen som angavs i den allmänna studieplan som gällde vid min antagning var mestadels inriktad på att förbereda för fortsatt arbete inom akademien. Ur den synvinkeln är möjligheterna att få ett arbete kopplat till utbildningen styrd av tillgång på tjänster inom akademien eller utlysningar av forskningsmedel. Ytterligare en potentiell arbetsgivare är Svenska kyrkan och andra trossamfund om man har en sådan förankring och de andra kvalifikationer som krävs. Min upplevelse är dock att jag fått flera generiska

kunskaper och färdigheter som möjliggör arbete inom andra sektorer, t.ex. statliga myndigheter och forskningsfinansiärer (offentliga och inom näringslivet). Detta hade dock kunnat stärkas av tillgång på kurser med mer generiskt och mindre ämnesspecifikt innehåll, t.ex. i grundläggande statistik, utredningsmetodik, excel, ekonomisk redovisning osv. Sådana kurser skulle även tjäna som kompetenshöjande för fortsatt arbete inom akademien.

Frågan är alltså om det faktum att väldigt få av de disputerade kan eller kommer att arbeta som forskare inom akademien bör få konsekvenser för forskarutbildningens innehåll och form. Är studierna inriktade på en annan arbetsverklighet än den de flesta kommer att befinna sig i under resten av sitt arbetsliv? Man kan förstås hävda att det är en forskarutbildning och inte till exempel en ledarskaps- eller prästutbildning. Samtidigt kommer många att hävda att dagens arbetsmarknad präglas av förändring, behov av överförbar kunskap och skapande av ny kunskap. Det senare överlappar med forskning, det att söka, skapa och argumentera för ny kunskap. Sådana resonemang kan innebära en förändring av förståelsen av forskning, vad en forskare är och vilken typ av kunskap en forskare behöver. Flera alumner skriver att de i sina icke-akademiska yrken har stor nytta av den forskning de arbetat med och utvecklat i sina studier och arbetet med avhandlingen.

På alumnernas agenda står med andra ord mer djupgående åtgärder än karriärdagar och olika generiska färdigheter i utbildningen. I ljuset av detta vill bedömargruppen ställa två frågor. Den ena rör hur relationen mellan olika karriärvägar begrundas, diskuteras och beskrivs i utbildningen. Ett möjligt svar är det som återfinns i den teologiska institutionens självvärdering:

Ett av inslagen i karriärdagarna har handlat om temat att göra karriär utanför akademien. Det här är ett område som kan utvecklas och förbättras då det är många som tvingas söka sig till arbetsmarknaden utanför akademien.

Formuleringen "tvingas att söka" tycks förutsätta att doktoranderna i första hand vill ha ett arbetsliv som forskare och stanna inom akademien. I detta ligger också en implicit rangordning av forskningsverksamhet som primärt och andra yrkesval som sekundära. Detta är naturligtvis inte så märkligt eftersom diskursen äger rum inom ett forskningssammanhang. Frågan vi ändå vill ställa är om utbildningen ska verka med det framtida akademiska arbetslivet som primärt eller om de olika möjliga karriärvägarna ska presenteras på lika villkor.

Den andra frågan handlar om det faktum att många av doktoranderna efter disputationen påbörjar sitt arbetsliv i kyrkan eller inom andra verksamheter utanför akademien, vilket gör att forskarutbildningens form och innehåll bör vidareutvecklas och förändras. Större tonvikt på generisk kunskap har nämnts, men det finns också andra möjligheter, såsom ökad betoning av vetenskapsteoretisk och metodisk kunskap, användning av olika och kombinerade sammanhang i

undervisning och forskning, och utveckling av förmågan att förvärva och använda kunskap på tvärs av vetenskapliga traditioner och ämnen.

3. Forskning som individuell visavi kollektiv verksamhet

Enligt Bao, Kehm och Ma (2018) är modellen för mästare–lärling ett kännetecken för ett traditionellt sätt att förstå forskarutbildning. Modellen har kritiserats från flera håll. En typ av kritik är att en sådan praxis anger för många riktlinjer om doktorandernas egna val. Doktoranden har rätt att utveckla sig själv och sin forskning i en riktning de själva väljer, oavsett handledare. Handledaren bör alltså vara en mentor som handleder utifrån doktorandens val (Handal och Lauvås 1999). En annan typ av kritik kommer från kunskaps- och innovationsteori (Engestrøm 2008; Knorr Cetina 2007). Poängen här är att samhället och kunskapen ständigt utvecklas, och det räcker inte med att socialiseras in i befintlig kunskap och befintliga sätt att etablera kunskap. Kunskap om gårdagens samhälle är inte tillräcklig för att förstå hur det ser ut i dag och kommer se ut i framtiden. Det som behövs är att lära sig förmågan att förnya och att lära, ofta bortanför etablerade sanningar och metoder.

En tredje typ av kritik är att mästare–lärling-modellen är för individuell (Wenger 1998). Det hävdas att föreställningen om den begåvade forskarindividen som, givet fria och goda utvecklingsmöjligheter, slår ut i full blom och bidrar till att flytta forskningsfronten, är en romantisk myt. Kunskap och lärande är fördelade mellan olika mänskliga och materiella aktörer i kollektiva praktikgemenskaper, och forskningsbaserade innovationer bygger på sådana dynamiska och expansiva relationer. Poängen med forskarutbildning är således inte att ge individer kunskap och förutsättningar för utveckling, utan att leda in dem i grupper där forskning sker tillsammans. Det blir också viktigt att hjälpa doktoranderna att få goda förutsättningar för ett sådant deltagande i det framtida arbetslivet.

Alumnundersökningen visar tydligt att de allra flesta som svarat är mycket nöjda med handledare, seminarier och forskarskolorna. Därmed kan man säga att det mesta fungerar mycket tillfredsställande. Det finns emellertid några fall som bryter detta mönster, där till exempel doktoranden upplever att handledaren inte följer upp på ett bra sätt, där klimatet i seminariet inte är konstruktivt, och där tillgången till externa forskarskolor inte är tillräcklig. Flera påpekar i intervjuerna att det fungerar bra, men att det är bräckligt. Mycket beror på relationen doktorand – handledare. Handledare är inte bara viktiga för utvecklingen av avhandlingsarbetet, hen är central för att lägga tillrätta och för examination av kurser, hen är också ofta ledare i eller har en central position på seminarierna och i forskarskolorna. Mycket står och faller med den här dyadiska relationen. Ur ett maktperspektiv kan man också tycka att doktoranden är mycket beroende av – och det att bidra till –

att denna grundläggande relation fungerar väl. Frågan bedömagruppen ställer sig är i vilken utsträckning förhållandet doktorand – handledare är att förstå som en individualiserad och eventuellt privat mästare–lärling-relation, och vad det kan betyda för lärandets och utbildningens karaktär.

Den andra frågan i detta sammanhang är relaterad till seminariet. I stort sett alla lyfter fram seminariet som en av de viktigaste läroarenorna och -praktikerna inom forskarutbildningen. Ur ett utifrånperspektiv är det imponerande att höra och läsa om mötesfrekvensen, det varierade innehållet och den demokratiska ordning och status som har utvecklats. Att det ibland kan uppstå störningar och konflikter förändrar inte denna bild. Seminariet erbjuder också en kollektiv forskargemenskap som är ett värdefullt bidrag till individcentrerade kurser och handledning. Seminarierna erbjuder den kritiska massa som är avgörande för utvecklingen av forskning. Samtidigt är seminarierna inte i första hand forskningsgemenskaper i den meningen att ett forskningsprojekt genomförs gemensamt. Seminarierna är platsen för att presentera sin egen forskning och ge respons på andras forskning. Flera forskare skiljer på forskningsnätverk och forskargrupper (Feldman et al. 2013; Kyvik och Reymert 2017; Degn et al. 2017), där forskningsnätverk kort och gott är en plats där individuell forskning diskuteras, medan forskargrupper aktivt forskar tillsammans om en eller flera kollektiva projekt. I förhållande till att lära sig aktivt forskningssamarbete är deltagande i den senare typen av verksamhet avgörande. Relationen mellan seniora och juniora forskare får karaktären av en gemenskap av kollegor i tillägg till en mentorgemenskap, och projekten erbjuder lärandemöjligheter för både juniora och seniora forskare. Forskarna designar, samlar in data, läser teori och analyserar och argumenterar tillsammans. I intervjuerna saknades nästintill sådana perspektiv, och i flera fall påtalades nackdelarna och svårigheterna med kollektiva projekt. Frågan bedömagruppen ställer här handlar om hur relationen mellan seminarierna och forskargrupperna förstås. Den mer grundläggande frågan rör förhållandet mellan forskning som individuell och kollektiv verksamhet, vilka konsekvenser de olika synsätten kan få för utbildningen och vilken typ av forskning doktoranderna utbildades för.

I detta avsnitt har bedömagruppen gjort en analys av forskarutbildningen utifrån det tillgängliga materialet, utifrån teori och forskning om forskarutbildning, handledning och kunskapsproduktion. Syftet har inte varit att peka ut styrkor och svagheter, utan i förlängningen av analyserna att ställa frågor till en fortsatt diskussion inom fakulteten.

4. Sammanfattning

4.1 Samverkan och samarbete

Styrkor

Vi uppmanar fakulteten till att slå vakt om framför allt följande.

Enligt vår bedömning är fakultets- och institutionsledningens uttalade ambition att vara ett aktivt stöd i processen ”från lovande forskare till duktig forskare” framgångsrik beträffande de många slags samarbeten om FU som sker internt och med externa partners. FU sker i en miljö som kontinuerligt inspireras av aktiv och bred forskning på hög vetenskaplig nivå och vilar på en genomtänkt – stabil och flexibel – samverkan mellan fakulteten och dess FU-miljöer.

De organisatoriska förändringarna har inneburit ett större kollegialt ansvar för FU. Nu involveras andra lärare än ämnesföreträdarna inom respektive disciplin, och samarbetena mellan disciplinernas lärare och doktorander över ämnesgränserna ökar. Den gemensamma antagningsprocessen uppfattas som transparent och rättssäker.

De disciplinbaserade samverkansformerna med nationella och internationella forsknings- och forskarutbildningsnätverk, inte minst de svenska och nordiska forskarskolorna, fungerar som viktiga partners, speciellt avseende seminarieverksamhet och handledning. Doktoranders engagemang i fakultetens gemensamma FU-arbete är påtaglig. De stimuleras att medverka i internationella konferenser och vid utgivning av vetenskapliga publikationer. Fakultetens doktorander får under utbildningen, bland annat genom studerandefackligt arbete, god kännedom om hur universitet fungerar på sina olika nivåer.

I *forskarseminarierna* möter doktoranderna interaktionen mellan olika perspektiv från ämnets egen bredd och, nu oftare, i dialog med perspektiv från andra discipliner, och tillsammans med tidigare doktorander som företräder det omgivande samhället. Seminariernas stabilitet möjliggör strukturerade samarbeten och de kan inkludera enskilda doktorander från andra ämnen. Generellt skapar de nya forskarseminarierna större och mera dynamiska utbildningsmiljöer för doktoranderna. De förefaller även underlätta samseminarier med andra ämnen. Det finns en uttalad ambition inom de flesta ämnen att de ämnesöverskridande seminariernas fokus ska ligga på den enskilda doktorandens behov, i första hand avhandlingsprojekt. Nationella och internationella gäster till forskarseminarierna är ett uppskattat inslag. ”Språkpolycyn” underlättar de internationella doktorandernas deltagande. Dock behöver språkfrågan fortsättningsvis aktualiseras.

Kursplanerna är flexibla, litteraturlistor och examinationsformer tar hänsyn till varierande förutsättningar. Examinationen är öppen för att doktoranden kan komplettera de individuellt utformade läskurserna med aktivt deltagande i externa seminarier, konferenser, sammanställande av publikationer, övning i att skriva forskningsansökan, och liknande kompetenshöjande verksamheter. Introduktionskursen ger inblick i fakultetens olika FU-ämnen. Kursernas ämnesövergripande övnings- och färdighetsmoment inom framför allt ämnesdidaktik, pedagogik och vetenskapskommunikation är uppskattade inslag i utbildningen.

Handledningen involverar ofta en extern biträdande handledare. Fakultetsledningen har rutiner för att engagera externa granskare i slutfasen av avhandlingsarbetet. De flesta discipliner har goda förutsättningar för att rekrytera externa forskare och doktorander till sina miljöer. De förstnämnda fungerar inte sällan som extra stöd för doktoranderna.

Utvecklingsområden

Forskarseminarierna. – Det är angeläget att motverka att de större seminariemiljöerna upplevs som ”spretiga, tunga och stressande” genom att exempelvis begränsa omfånget på det material som läggs fram, genom efterarbete tillsammans med handledarna, och genom att doktoranden själv tydligt för fram specifika frågor till seminariet. Dock innebär det relativt låga antalet doktorander i varje ämne en framtida utmaning. Samseminarier och forskarskolor kan i högre grad användas konstruktivt för att motverka ”ensamheten” i den lilla gruppen aktiva doktorander i FU-ämnet. Samtidigt bör handledarna noga beakta vad det ökade utbudet av seminarier i sig och tillsammans med forskarskolor och konferenser innebär för att aktivt kunna minska det som kan upplevas som ”överlastning”. Det är angeläget att doktoranden får hjälp från samtliga medarbetare i den ofta svåra avvägningen mellan skrivtid, kursläsning och seminarieaktivitet. Vi rekommenderar fakulteten att finna lämpliga former för att sprida aktuell kännedom bland medarbetarna om doktorandernas avhandlingsprojekt och vilken aktuell fas de befinner sig.

Eftersom examination av kursläsningen inom forskarseminariets ram blir vanligare är det angeläget att fakulteten bevakar att *forskarseminariet* i andra avseenden fortsatt kan fungera som en högt ansedd ”examinationsfri zon”. De nya seminarierna förefaller att öka arbetsbördan även hos den enskilda läraren, vilket riskerar att reducera den egna forskningstiden som är den viktigaste förutsättningen för ett *forskarseminarium*. Detta bör beaktas på lämpligt sätt. Vidare vill vi uppmuntra fakulteten till att finna attraktiva former för kortare vistelser för externa doktorander och forskare vid ämnesmiljön och därmed forskarseminarierna.

Beträffande *handledningen* finner vi det speciellt angeläget att fakultetsledningen uppmuntrar till en fortsättningsvis levande diskussion inom lärarkollegiet om avvägningen mellan att engagera externa

biträdande handledare och de interna lektorernas rimliga önskemål om sådan formell medverkan i ämnets FU.

Det ökade inslaget av färdighetstränande moment inom *kursläsningen* skapar förutsättningar för utökad samverkan mellan FU-ämnena. I enlighet med önskemål vid intervjuerna vill vi betona att de ämnesspecifika momenten inom kursläsningen inte bör reduceras. Förmågan att tillgodogöra sig vetenskapligt avancerade texter inom den egna disciplinen är förutsättningen för att själv kunna formulera sig på ett kunnigt och precist sätt. Vi vill även notera att de praktiska tränings- och färdighetsmomenten kan leda till att handledaren får en dubbel roll – och därmed oklar roll som examinator.

Kursstrukturen ger utrymme att läsa fritt valda kurser tillsammans med forskarstuderande i andra ämnen vid andra fakulteter. Momenten om 7,5 hp. kan dock vara ett besvärligt format för att dra nytta av detta externa kursutbud. En konkret fortlöpande kartläggning av externa kurser vid övriga fakulteter skulle kunna ge anledning till en reformering av den egna kursdelen i detta avseende.

Beträffande *antagningsprocessen* existerar de utmaningar beträffande rekrytering och inkludering av internationella doktorander som omnämns i självvärderingar och intervjuer. Det är olyckligt om egna och andra skandinaviska studenter upplevs ha ett försteg genom sin kännedom om seminariemiljön och sin närhet till potentiella handledare. Då det råder olika praxis bland ämnena beträffande möjligheten att i forskarseminariet få lägga fram sin projektplan inför ansökan är det angeläget att praxis inte kan tolkas som orättvis för enskilda sökande, exempelvis från ett annat lärosäte. Även den ibland oklara och inte helt konsekventa tillämpningen av relevanskriteriet vid rangordningen kan av externa sökande uppfattas som att de befinner sig i underläge.

De öppna utlysningarna kan komma att hota nyrekryteringen till enskilda discipliner. Fakulteten bör därför söka lämpliga former för riktade utlysningar för att framöver kunna behålla sin ämnesmässiga bredd.

Vi uppmuntrar också fakulteten att intensifiera sitt arbete, i samverkan med andra lärosäten, med att tillsammans med externa aktörer inom teologisk utbildning och forskning rekrytera ”industridoktorander”.

4.2 Utbildningens bidrag till vidare meritering

Styrkor

Av intervjuerna framgår att doktoranderna huvudsakligen rustas för en akademisk karriär. Den *pedagogiska meriteringen* planeras tidigt och doktoranderna erbjuds mentorskap och träning för att klara kommande krav. För att stärka doktoranderna i den pedagogiska meriteringen erbjuds

introduktionsdagar för nya lärare, mentorskap och pedagogiska dagar där deltagarna får intyg för deltagande. För att ytterligare stärka doktoranderna inför undervisningsuppdraget har man fastställt inläsningstid.

Dock innehåller utbildningen moment som förbereder för arbetsmarknaden *utanför* universitetsvärlden. Ett exempel är insatser för att kommunicera forskning, dels genom utbildning, dels genom att stimulera doktorander att exempelvis vara redaktör för en tidskrift. Dessa aktiviteter kan tillgodoräknas inom kursutbudet. Doktoranderna uppmuntras även att göra mindre symposier eller workshops, vilka tillgodoräknas som kurs alternativt ger förlängning av anställningen.

Även sett ur ett karriärperspektiv tjänar *forskarseminariet* väl. Här möter doktoranderna alumner från olika delar av samhället och rustas för samtal i olika miljöer. *Karriärdagar* har utvecklats för att möta eventuella framtida arbetsgivare utanför universitetsvärlden.

Utvecklingsområden

Alla grupper har sett en positiv utveckling och stor medvetenhet när det gäller meritering och karriär. Tidigt rustas doktoranderna och medvetandegörs för vad som krävs framför allt inom akademien. Ett utvecklingsområde som nämns i detta sammanhang är träning att *kommunicera utanför det akademiska språket*; d v s att nå olika grupper i samhället, alltifrån politiker till människor i olika utsatta miljöer.

Sett till karriär och meritering förtjänar *språkfrågan* inom de olika delarna av FU ytterligare fokus. När det gäller pedagogisk meritering, förmågan att kommunicera forskning, är språkfrågan central för att rusta doktoranderna för framtida karriär både inom och utanför universitet och högskolor. De internationella doktoranderna kan se svårigheter i att utnyttja möjligheten att möta externa skandinaviska arbetsgivare.

Alumner på olika positioner i samhället kan användas ytterligare för att tydliggöra möjliga positioner utanför universitetet. Deltagandet av alumner vid forskarseminarierna kan ytterligare förstärkas för att exemplifiera alternativa karriärvägar, inom och utanför akademien (och dess administration).

De uppskattade *karriärdagarna* kan utvecklas, förutom när det gäller språkfrågan, också i mångfald vad gäller externa arbetsgivare. Fakultet/institution har ett brett nätverk också genom de centra som man driver eller deltar i. För att ytterligare förbereda och stärka doktoranderna kan dessa kontakter utnyttjas i än högre grad.

4.3 Internationalisering

Styrkor

Internationalisering bidrar på olika sätt till att höja kvaliteten i en forskarutbildning och dess miljöer. Enligt vår bedömning utgör internationalisering en central komponent i FU vid den teologiska fakulteten. Omfattande internationella inslag förekommer inom dess utbildningsverksamhet såväl som inom olika forskarskoleverksamheter som flera FU-ämnen är involverade inom. Kurslitteraturen har en internationell prägel. Internationella forskare deltar i seminarier, kurser och workshops. Externa handledare från lärosäten utanför Sverige utgör ytterligare exempel på internationellt inslag i utbildningen. Vid institutionens karriärdagar för doktorander förekommer att internationella post docs inbjuds för att presentera hur man ansöker om en sådan position.

Doktoranderna upplever att de får stort stöd för att ingå i internationella nätverk och forskningsmiljöer och forskarskolor. De uppmuntras att delta i internationella konferenser och där presentera sina egna projekt. Vid ämnesseminarierna får de presentera sina "papers" för att kunna förbättra presentationen och förbereda sig på vilka bemötande presentationen kan få. Inom en del ämnen får doktoranderna också tillgodoräkna sig presentationer vid konferenser som en form av kursexamination.

Centrum för forskning om religion och samhälle (CRS) med sin internationella verksamhet och sina kontaktytor över stora delar av världen utgör också en ingång för doktoranderna att knyta internationella kontakter. Inom ramen för CRS:s verksamhet ges också stöd för att skriva ansökan om internationella post docs. Genom Centrums för mångvetenskaplig forskning om rasism (Cemfor) verksamhet ges doktorander med relevant forskningsinriktning möjlighet att möta internationella gäster och delta i internationella konferenser som Cemfor arrangerar.

Fakultetsledningen uppger att det finns en god tillgång till medel för att exempelvis delta i konferenser och även för att vistas utomlands under kortare perioder. Doktorander som deltagit i arrangerandet av workshops och konferenser breddar sin meritering. En annan aspekt av meriteringen ur internationaliseringsperspektiv är att doktoranderna får erfarenhet av att undervisa på engelska. Som lärare vid fakultetens internationella masterprogram och vid andra kurser inom GU ges både doktorander med svenska som förstaspråk och doktorander som ännu inte har lärt sig svenska möjlighet att undervisa på engelska.

Ett betydande sätt att nå ut på en internationell arena är att publicera sina arbeten i internationella tidskrifter eller konferensvolymmer. Till detta ges doktoranderna möjlighet att ansöka om medel för språkgranskning.

Vid fakultetens FU-ämnen råder stor öppenhet för att rekrytera internationella studenter. Detta utgör samtidigt en utmaning som bland annat rör de internationella studenternas väg in i det svenska språket, den akademiska kulturen vid lärosätet och den svenska myndighetsstrukturen.

Fakultetsledningen menar att det för närvarande är nästintill en förutsättning att sökande kommer från ett västerländskt lärosäte för att kunna ta del utbildningen. Förhoppningsvis kan de internationella masterprogrammen erbjuda internationella studenter en förberedelse och mjukstart in i den akademiska kulturen vid fakulteten om de sedan väljer att gå vidare med ansökan till FU.

Med anledning av det ökande antalet icke-svenskspråkiga doktorander är fakultetens policy sedan 2018 "att verksamheten vid teologiska fakultetens forskarseminarier ska präglas av språklig flexibilitet på sätt som gynnar enskilda doktoranders utbildning, främjar ickesvenskspråkiga doktoranders färdighetsträning i svenska, samt bevarar svenska som akademiskt språk; att doktorander som inte behärskar svenska uppmuntras att gå kurs i akademisk svenska, att kursen bekostas av teologiska institutionen, men att det inte är prolongationsgrundande".

Utvecklingsområden

Vår bedömning är att FU genomsyras av en mycket hög medvetenhet om betydelsen av att ligga i framkant såväl nationellt som internationellt. De verksamheter och strävanden som förekommer angående det internationella engagemanget är föredömligt. Däremot finns det indikationer genom de självvärderingar och intervjuer vi genomfört på att utvecklingen av dessa internationella verksamheter är olika i de olika FU-ämnena. Av denna anledning ställer vi oss bakom det önskemål som framförts i några av intervjuerna om att genomföra en eller flera *ämnesgemensamma seminarier/workshops* för att inspireras av varandras internationella verksamheter och diskutera hur internationaliseringen kan vidareutvecklas, exempelvis genom frågeställningar som rör konsekvenserna av ämnessammanslagningen, doktorandernas förståelse av och kännedom om internationell forskning, inrättande av internationella forskarskolor, inbjudande av utländska doktorander, doktoranders utlandsvistelse, inbjudande av externa/internationella gästföreläsare på kurser, upprätthållande med tidigare doktorander med post docs samt doktoranders publicering i internationella tidskrifter.

En annan aspekt av internationaliseringen som behöver vidareutvecklas är rekrytering av såväl som stöd för *internationella studenter*. Medvetenheten om dessa frågor är hög vid fakulteten och det påbörjade arbetet med att ta fram riktlinjer för detta måste fortsätta. Det gäller hur man kan nå ut till presumtiva doktorander och bredda den internationella rekryteringen. Bland annat bör man följa upp effekter angående detta av de internationella masterprogrammen. Det gäller vidare att se till att dessa doktorander inte missgynnas i bedömning av förkunskaper eller projektbeskrivningar i antagningsprocessen. Vid sidan av de riktlinjer som nu finns för språk, behövs riktlinjer för hur dessa doktorander kan introduceras till den svenska akademiska kulturen och ges stöd för kontakter med olika myndigheter. Det räcker emellertid inte med riktlinjer. Frågan lyfts i institutionens

självvärdering: "institutionen/fakulteten behöver bli bättre i fråga om integrationen av internationella doktorander genom en större satsning på språklig och social inkludering".

När det gäller *externa handledare* ställer vi oss bakom det institutionen påtalar i sin självvärdering, att "institutionen behöver skapa rutiner som garanterar stabiliteten i fråga om internationella externa biträdande handledare".

Vidare ser vi några mindre åtgärder som fakulteten och dess FU-ämnen kan överväga. Det gäller att se över om:

- det går att införa i alla ämnens ASP att presentationer vid internationella konferenser kan gälla som en examinationsform.
- det går att införa gemensamma regler för alla ämnen för hur doktoranders insatser vid arrangerandet av workshops, konferenser och liknande kan räknas som institutionstjänstgöring.
- doktorander kan få ansöka om medel för att bekosta open access, vilket i dag är en vanlig kostnad vid internationell publicering.

4.4 Likvärdighetsaspekter

Styrkor

Här noterar vi några punkter som gäller fakultetens FU generellt men som är väsentliga också för likvärdighetsaspekter. Doktoranderna är övervägande högst positiva till *arbetsmiljön* och de lyfter särskilt fram seminariekulturen och handledningen som viktiga bidrag. *Handledningen* beskrivs som strukturerad och regelbunden, och den hjälper doktoranderna att planera sin utbildning steg för steg. Till grund för *medarbetarsamtalen* ligger varje doktorands individuella studieplan (ISP).

Seminarierna beskrivs som lärorika, inbjudande och tillåtande, och det uppskattas att doktorandernas texter ges företräde. Vid seminarierna skolas doktoranderna i den akademiska seminariekulturen och får värdefulla kommentarer när de lägger fram texter. Att seminarierna är ämnesöverskridande skapar en särskild utmaning, men doktoranderna anser i allmänhet att samtalsklimatet är stöttande och att deras kunskap gynnas av att få inblickar i olika ämnen.

Institutionstjänstgöringen omtalas också i positiva termer, särskilt eftersom den kan utgöras av olika uppdrag såsom ämnesassistans, undervisning och representation. Doktoranderna får betydande stöd i *undervisningen* med tillgång till pedagogiska mentorer, extra timmar för att förbereda sig inför nya kurser, möjlighet att utveckla sin pedagogiska färdighet under särskilda temadagar, samt tillåtelse att inkludera flera kurser i högskolepedagogik i sina kurspaket.

Utvecklingsområden

Engelskspråkiga doktorander har svårare att få undervisa i sin institutionstjänstgöring och de riskerar därmed att gå miste om en betydande merit. Även under de så kallade karriärdagarna, som anordnas en gång per termin, är det svårt för engelsktalande doktorander att tillgodogöra sig informationen. När seminarier genomförs på svenska förlorar internationella doktorander med otillräckliga språkkunskaper viktig kunskap.

Den stora utmaningen för fakulteten är att skapa fungerande forskarmiljöer för *de små ämnena*. Doktoranderna i dessa ämnen riskerar att gå miste om både vetenskapliga utvecklingsmöjligheter och social miljö. Fakulteten har genomfört olika strategier för att främja samarbeten mellan ämnena, exempelvis ämnesöverskridande seminarier, doktorandluncher, sociala aktiviteter efter arbetstid samt att doktorander uppmuntras att tillbringa en termin vid annat lärosäte utomlands. Doktoranderna skulle gärna ha ännu fler möjligheter att skapa nätverk för att ytterligare lägga en grund för breddade kontakter.

Doktoranderna uppskattar den akademiska skolning som *kurspaketet* ger, men betonar att den höga andelen kurspoäng kan kräva en pragmatisk syn på vad som ska vara poänggrundande. En del av den pragmatiska hållningen är möjligheten att forma egna läskurser som ger direkt utdelning i avhandlingsarbetet. Dock finns det skillnader mellan ämnena i antal obligatoriska kurser och vad som räknas som giltig examination, även om den allmänna studieplanen från 2020 har skapat en mer likformad ordning. För att undvika bristande likvärdighet mellan ämnena bör fakulteten formulera riktlinjer för examinationer och hur många högskolepoäng de ska innehålla, utan att doktorandernas möjlighet till flexibla kurser tar skada.

Beträffande *antagningsprocessen* bör fakulteten se över behovet av att reglera hur studenter som söker doktorandtjänst kontaktar presumtiva handledare. När studenter måste ha en möjlig handledares godkännande blir det lättare för de som har utbildat sig inom Universitetet och knutit kontakter där, medan studenter från andra lärosäten, och särskilt internationella studenter, kan förfördelas på grund av kravet på att en sådan kontakt ska vara etablerad från början.

Doktoranderna kan känna viss osäkerhet runt vilka kriterier som ska uppnås för att ett steg i *lönetrappan* ska ske. För att minska oro för godtycklighet bör fakulteten säkerställa att det finns tydliga riktlinjer och samförstånd mellan handledare.

Angående *närvaroplikten* arbetar fakulteten aktivt för att skapa en givande studiesocial miljö och det är tydligt att fakulteten har infört närvaroplikten för att säkerställa likvärdiga villkor för doktoranderna. De doktorander som har möjlighet att uppfylla kravet på närvaro uppskattar också de många informella samtal som den höga närvaron medför. Det påpekas också att de problem som internationella doktorander upplever blir mindre när de ingår och deltar aktivt i den studiesociala

miljön. Det finns dock en oro kopplad till närvaroplikten. Det verkar i dagsläget vara oklart hur mycket närvaro som krävs, om närvaro kontrolleras, och om vilka konsekvenserna blir om en doktorand under en period inte förmår uppfylla kravet. Fakulteten borde klargöra hur närvaroplikten ska tolkas när doktorander inte kan närvara på arbetsplatsen i tillräckligt hög grad.

4.5 Förhållandet mellan tradition och förändring i utbildningen

I det avslutande avsnittet identifieras *olika dilemman och logiker* som fakulteten kan använda vid sin fortsatta interna diskussion om forskarutbildningens framtid. Dessa punkter är i denna sammanfattning mycket kortfattat formulerade.

Av den rikhaltiga dokumentationen och intervjuerna framkommer olika och till viss del motstridiga hänsynstaganden, praktiker och ideal. Olika heter kan relateras till de förändringar som har skett internationellt under de senaste decennierna. De lokala förändringarna och diskussionerna är alltså påverkade av *generella trender*.

FU är inte längre en ren akademisk verksamhet, utan en *strategisk resurs* i kunskapssamhället. Inom EU förväntas andelen invånare med doktorsexamen öka och FU riktas även mot den icke-akademiska arbetsmarknaden. Detta beror på både att det finns ett begränsat antal anställningar inom den högre utbildningen och att andra verksamheter har nytta av arbetstagare med doktorsexamen. Internationellt har FU präglats av expansion, men också av en omorientering ämnesmässigt och till sin struktur.

Europeiska policyinitiativ kan inte utan vidare genomföras vid de enskilda medlemslänternas universitet. Vid ett universitet som Uppsala universitet och en fakultet som den teologiska kommer många och starka traditioner präglade verksamheten. Samtidigt är ett ämne som teologi inte oberört av de internationella förändringarna. Förhållandet mellan starka akademiska traditioner å ena sidan och internationella förändringar å den andra kan förstås som två samtidiga logiker som skapar olika dilemman.

Forskare kan peka på tre karaktärsdrag i *omorienteringen* av FU generellt: den dominerande mästare-lärling-modellen fasas ut, fokus skiftar från avhandling och disputation som slutprodukt till FU som en process samt att FU kännetecknas av en ökande grad av regleringar, generella kriterier, rättigheter och plikter och allmänna procedurer. Till detta vill vi foga en fjärde dimension – det att förstå förhållandet mellan forskning som individuellt visavi en kollektiv verksamhet. På den ena sidan finns föreställningen om den ensamma, begåvade forskaren, på den andra sidan förstås forskningsbaserade innovationer som resultat av deltagande i kollektiva praktiker. Vi använder i det

följande dessa perspektiv för att visa på några dilemman och olika hänsynstagande som det är värdefullt att diskutera.

1. Institutionell styrning visavi professionens autonomi

Det första förhållandet gäller behovet av institutionell styrning på ena sidan och bevarande av professionens autonomi på den andra. Den omfattande mängden *dokument* bedömargruppen fick sig tillsänt beskriver *generella* rutiner och processer som tar tillvara deltagarnas rättigheter och plikter och ger ledningen för FU en central normgivande, övervakande och intervenerande roll. Genom *intervjuerna* fick bedömargruppen inblick i andra aspekter av FU som är förknippade med en betydande grad av professionell *autonomi*. Denna verksamhet styrs i liten grad av formella och gemensamma dokument, den är ett resultat av långa och starka historiska traditioner. Dessa traditioner är till en stor del implicita och består av tyst kunskap.

Den institutionella styrningen har förstärkts de senaste åren, exempelvis genom gemensamma mallar för ASP-erna. Siktet är inställt på att doktorander ska ha så lika arbetsbelastning som möjligt och att etablera gemensamma former för examination och utvärdering. Även ISP:erna är ett verktyg i en central institutionell styrning. De bidrar till ledningens insyn i doktorandernas progression och förhållanden i handledningen. Den centrala styrningen är i första hand processuell i form av regelverk, rutiner och mekanismer för hur FU-processen ska gå till, inte vad den ska innehålla ämnesmässigt.

Samtidigt är *den professionella autonomin* betydande, exempelvis eftersträvar fakulteten en större involvering av andra lärare än ämnesföreträdare inom respektive FU- ämne och ett ökat utbyte ämnena emellan. Ämnens autonomi är fortfarande mycket stark och ämnesföreträdarna har en central roll i utbildningen, inte minst vid etablerandet av de gemensamma seminarierna.

Även en försiktigt utbyggd institutionell styrning och en stark traditionell professionsautonomi skapar behov av olika typer av förhandlingar. Ofta verkar det som att den institutionella styrningen respektive traditionen tilldelas olika men komplementära roller. I andra fall verkar det som att styrningen kan ha ett visst syfte, men det är socialiseringen in i den akademiska ämnesgemenskapen som är det primära och hela tiden kommer att ha företräde. Värt att diskutera är om ett sådant socialiseringsperspektiv inom ett specifikt ämne försvagar eller uppmuntrar till individuella självständiga val som bryter med etablerade akademiska traditioner.

Kvaliteten på FU bestäms huvudsakligen av akademisk tradition, inte av formella regelverk. En fråga att diskutera är om detta innebär att generella bestämmelser som ska säkerställa den enskilde doktorandens rättigheter och skyldigheter blir sekundära.

Ett konkret område för spänningar mellan ökad formalisering och starka traditioner som framkom vid intervjuerna är förhållandet mellan arbetsbeskrivningar och faktiska arbetsuppgifter, exempelvis vad gäller arbetet kring seminarierna och deltagandet däri.

2. Utbildning till forskare eller mer än det?

Alumnundersökningen visar på att ungefär en tredjedel arbetar med undervisning och forskning inom högre utbildning eller är finansierade av forskningsstiftelser, en annan tredjedel arbetar i kyrkorelaterade tjänster, medan den sista tredjedelen har tjänster i andra typer av verksamheter eller är arbetslösa. Endast drygt 30 % arbetar helt eller delvis med forskning inom akademien och flera av dessa har lärar- och/eller forskartjänster. Detta stämmer väl överens med de internationella analyser som visar att expansion inom FU gör att många med doktorsexamen kommer in i andra typer av arbetsliv än forskartjänster och akademi. Ur ett kunskapssamhällesperspektiv är detta önskvärt eftersom disputerade har kunskaper och färdigheter som kan bidra till kunskapsekonomins tillväxt. FU-ämnena inom teologi och religionsvetenskap växer inte internationellt, och antalet tjänster inom ämnena på högskolor och universitet har minskat i många länder de senaste åren.

Frågan är således om det faktum att väldigt få av de disputerade kommer att arbeta som forskare inom akademien bör få konsekvenser för forskarutbildningens innehåll och form. Är studierna inriktade på en annan arbetsverklighet än den de flesta kommer att befinna sig i under resten av sitt arbetsliv?

Flera alumner skriver att de i sina icke-akademiska yrken har stor nytta av den forskning de arbetat med och utvecklat i sina FU-studier. På dagens arbetsmarknad växer behovet av överförbar kunskap och skapande av ny kunskap, dvs. behov av det som överlappar med forskning, speciellt det att söka, skapa och argumentera för ny kunskap. Kommer detta att innebära en förändring av förståelsen av vilken typ av kunskap en forskare behöver?

I ljuset av detta aktualiseras ytterligare två frågor. Den ena rör hur relationen mellan olika karriärvägar begrundas, diskuteras och beskrivs i FU. Bör utbildningen verka med det framtida akademiska arbetslivet som primärt eller ska de olika möjliga karriärvägarna *presenteras* på lika villkor? Den andra frågan utgår från det faktum att många doktorander efter disputationen påbörjar sitt arbetsliv i verksamheter utanför akademien. Innebär detta att FU:s form och innehåll bör vidareutvecklas och förändras? Exempelvis genom större tonvikt på generisk eller vetenskapsteoretisk och metodisk kunskap, samt förmågan att förvärva och använda kunskap på tvärs av vetenskapliga traditioner och ämnen?

3. Forskning som individuell visavi kollektiv verksamhet

Den traditionella FU-modellen mästare–lärling kan kritiseras för att (a) den endast i begränsad omfattning ger utrymme för doktorandernas egna val. Kritik kommer också (b) från kunskaps- och innovationsteori. Eftersom samhället och kunskapen ständigt utvecklas räcker det inte med att socialiseras in i befintlig kunskap och befintliga sätt att etablera kunskap. (c) En tredje typ av kritik är att mästare–lärling-modellen är för individuell. Kunskap och lärande är i stället fördelade mellan olika aktörer i kollektiva praktikgemenskaper, och forskningsbaserade innovationer bygger på sådana dynamiska och expansiva relationer.

Likväl är relationen doktorand – handledare avgörande i flera avseenden. Handledaren är inte bara viktig för utvecklingen av avhandlingsarbetet, hen är central för kursläsning och examination. Hen är också ofta ledare i seminarierna och forskarskolorna. Mycket står och faller med denna dyadiska relation. Doktoranden är mycket beroende av och bidrar till att denna grundläggande relation fungerar väl. Alumnundersökningen visar att de allra flesta är mycket nöjda med sina handledare.

Frågan bedömagruppen ställer sig är i vilken utsträckning förhållandet doktorand – handledare är att förstå som en individualiserad relation, och vad det kan betyda för lärandets och utbildningens karaktär.

I stort sett alla lyfter fram seminariet som en av de viktigaste läroarenorna och -praktikerna inom FU. Mötesfrekvensen, det varierade innehållet och den demokratiska ordning och status som har utvecklats är imponerande. Seminariet erbjuder en kollektiv forskargemenskap som är ett värdefullt bidrag till individcentrerade kurser och handledning. Samtidigt är seminarierna inte i första hand forskningsgemenskaper i den meningen att ett forskningsprojekt genomförs gemensamt.

Medan forskningsnätverk främst är en plats där individuell forskning diskuteras, arbetar forskargrupper aktivt tillsammans om en eller flera kollektiva projekt. Här får relationen mellan seniora och juniora forskare karaktären av en gemenskap av kollegor i tillägg till en mentorgemenskap. I intervjuerna saknades nästintill sådana perspektiv, och i flera fall påtalades nackdelarna och svårigheterna med kollektiva projekt.

Mot denna bakgrund ställer bedömagruppen den grundläggande frågan om vilka konsekvenser de olika synsätten på forskning – som individuell och kollektiv verksamhet – kan få för FU och vilken typ av forskning doktoranderna utbildas för.

5. Referenser

Bao, Y., Barbara M. Kehm, B. M. og Ma, Y. (2018). From product to process. The reform of doctoral education in Europe and China, *Studies in Higher Education*, 43, 524-541.

- Bastalich, W. (2017). Content and context in knowledge production: a critical review of doctoral supervision literature, *Studies in Higher Education*, 42, 1145-1157,
- Degn, L., Franssen, T., Sørensen, M. P., og de Rijcke, S. (2018). Research groups as communities of practice: A case study of four high-performing research groups, *Higher Education*, 76, 231–246.
- Engeström, Y. (2008) *From teams to knots. Activity-theoretical studies of collaboration and learning at work*. Cambridge: Cambridge University Press
- Feldman, A., Divoll, K. A., Rogan-Klyve, A. (2013). Becoming Researchers: The Participation of Undergraduate and Graduate Students in Scientific Research Groups, *Science Education*, 97, 218–243.
- Knorr Cetina, K. (2007). Culture in global knowledge societies: knowledge cultures and epistemic cultures, *Interdisciplinary Science Reviews*, 32, 361-375.
- Kyvik, S., Reymert, I. (2017). Research collaboration in groups and networks: differences across academic fields, *Scientometrics*, 113, 951–967.
- Handal, G. og Lauvås, P. (1999). *På egne vilkår*. Oslo: Cappelen Damm.
- Van Deynze, F. og Santos, P. (2020). National policy responses to European institutional pressures on doctoral education: the case of Flanders and Portugal, *European Journal of Higher Education*, 10:4, 347-362.
- Wenger, E. (1998). *Communities of practice. Learning, meaning, and identity*. Cambridge: Cambridge UP.